

UDC 347.965

ISSN 0017-0933

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXXVIII

Нови Сад, април 2016.

Књига 76

Број 4.

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

Др Страхиња Давидов

Две критичке белешке о Закону о
парничном поступку / 135

РАСПРАВЕ

Татјана Петровић

Ангажовање прикривеног
иследника / 147

Синиша Моравац

Одговорност прикривеног
иследника / 167

САОПШТЕЊА

Са седнице Управног одбора Адвокатске коморе Војводине / 187

*Указом Председништва СФРЈ бр. 64 од 12. јула 1988,
поводом 60-годишњице излажења,
„ГЛАСНИК” Адвокатске коморе Војводине
о д л и к о в а н ј е
Орденом заслуга за народ са сребрном звездом.*

CONTENTS

ARTICLES

Strahinja Davidov Ph.D

Two notes on the code
of civil procedure / 135

DISCUSSIONS

Tatjana Petrović

Engagement of the undercover agent / 147

Siniša Moravac

The responsibility of undercover agent
for crimes committed in criminal
organization / 167

NOTICES

From the meeting of Vojvodina Bar Association Board of Directors / 187

АДВОКАТСКА КОМОРА ВОЈВОДИНЕ

Основана 1921. у Новом Саду

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

Покренут 1. јуна 1928.

Главни и одговорни уредници

Др Косџа Мајински (1928–1932), *др Никола Николић* (1933–1936), *др Василије Сиџанковић* (1936), *др Славко М. Ђурић* (1937), *Владимир К. Хаџи* (1937–1941), *Милорад Бојић* (1952–1972), *Сава Савић* (1973–1987), *Мирослав Здејелар* (1987–1994), *др Слободан Бељански* (1994–2004)

Уређивачки одбор

Др ЈАНКО КУБИЊЕЦ

главни и одговорни уредник
адвокат у Новом Саду

Др Енике Веџ, адвокат у Новом Саду, *Милан Добросављевић*, адвокат у Новом Саду, *др Жељко Фајфрић*, адвокат у Шиду, *др Славен Бачић*, адвокат у Суботици, *мр Вукица Мидоровић*, адвокат у Кикинди, *мр Мирјана Томић Јовановић*, адвокат у Новом Саду, *др Ајмила Чоколић*, адвокат у Осијеку

Технички уредник
Јелица Недић

Адреса Уредништва
21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/1
Телефон: 021/521-235; факс: 021/529-459
e-mail: panonija@eunet.rs
Рукописи се не враћају

Г Л А С Н И К

А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXVIII

Нови Сад, април 2016.

Књига 76

Број 4.

Ч Л А Н Ц И

UDC 347.91/94 (497.11)

Dr Strahinja Davidov,
advokat u Novom Sadu

DVE KRITIČKE BELEŠKE O ZAKONU O PARNIČNOM POSTUPKU*

SAŽETAK: Šiljak autorove kritike usmeren je na dva, po nje-
mu, karakteristična obeležja važeće parnične procedure: jezik za-
kona i koncept dokazivanja determinisan odredbama čl. 308. i 314.
ZPP. Prvi deo rada prožima teza da je zanemarivanje jezičke kulture
kulminiralo baš u ovom propisu, protežiranjem jednog provincija-
lizma u jezičkom izrazu oličenom u upotrebi veznika „da” u kom-
binaciji sa prezentom i u situacijama u kojima bi se morao koristiti
infinitiv. Suprotno tome, autor smatra da su za potrebe diferencira-
nja sadržine iskaza podjednako potrebna oba oblika i to potkrepljuje
brojnim relevantnim primerima.

Druga kritika predstavlja svojevrsnu trilogiju budući da se
odredbe čl. 308. i 314. ZPP sagledavaju iz tri različita ugla: a) sa
aspekta načela efikasnosti, b) sa stajališta Lumanove teorije pravne
procedure i c) u svetlu Radbruchovog shvatanja ideje prava. Iako se u
njima operiše različitim argumentima, sva tri ogleđa daju identičan
rezultat – nesolidnost odredbi kojima je određena priroda dokaznog
postupka.

Ključne reči: jezik zakona, jezička kultura, efikasnost, pravda,
legitimitet odluka

* Рад примљен 18. 11. 2015. године.

SAKAĆENJE JEZIKA

„U početku beše reč, jer sa njom je čovek postao čovek” – veli Djurant, pa sumirajući značaj jasnog izražavanja misli poentira retorskim pitanjem: „Da li je ikada, po snazi i slavi, neki pronalazak bio ravan zajedničkoj imenici?”¹ Sokrat je zacemento ovo imao na umu kada je od sagovornika zahtevao da što preciznije definišu svoje pojmove. Jer, govor je prenosnik misli ili, kako kaže Humbolt, jezik je tvorbeni organ mišljenja.² Dakle, jezik je osnovno sredstvo pomoću kojeg se odvija saobraćaj unutar i između društvenih zajednica. „Nastali zajedno, društvo i jezik samo tako i opstaju: jedno bez drugog izgubilo bi mogućnost svog postojanja.”³

U ovom kontekstu veličanja jasnog izražavanja interesantna je Kalveova teza da jezik kao instrument komunikacije ima unutrašnju tendenciju da „sistematski teži ka saobražavanju sa pravilnim i ka pojednostavljivanju”⁴. Po ovoj teoriji, jezici tokom istorije nisu postajali ni komplikovaniji, ni jednostavniji, nego su se prosto kodifikovali.⁵ Proces o kojem govorimo se u jednom društvu može pospešivati i veštački: organizovanim negovanjem jezičke kulture. U navedeni pojam, između ostalog, potpada i „izbegavanje dijalektizama, provincijalizama, žargonizama i slične nestandardne leksike i frazeologije”⁶. Na taj način se doprinosi jasnosti, pravilnosti i čistoti jezika.

Da poželjnost ovih osobina osobito dolazi do izražaja prilikom stvaranja obaveznih pravila ponašanja, očigledna je istina koju ne treba posebno dokazivati.⁷ Zakon bi trebalo da bude remek-delo sistematskog izlaganja, logičnosti i jasnoće, u kojem će istovremeno biti sačuvan osećaj za tanane razlike. Zato je stvaralac normi obavezan da upotrebljava stil i reči koje je najlakše razumeti. Ali, podseća Gogolj, „do jednostavnosti treba narasti”⁸.

Prethodni redovi odredili su perspektivu iz koje ćemo posmatrati aktuelni Zakon o parničnom postupku. Dakle, u uskoj žiži kritike ovog propisa nalazi se zanemarivanje principa jezičkog izražavanja. Mimogred napominjemo da je pitanje kvarenja jezika (u zakonskim tekstovima) ovlaš dotaknuto u kovitlacu kritike Zakonika o krivičnom postupku iz 2006. godine. Ovom propisu zamera-

¹ V. Djurant, *Istočne civilizacije*, Narodna knjiga, Beograd, 1995, 83.

² V. fon Humbolt, *Uvod u delo o Kavi jeziku i drugi ogleđi*, Književna zajednica Novog Sada – Dnevnik, Novi Sad, 1988, 115.

³ R. Bugarski, *Jezik u društvu*, Prosveta, Beograd, 1986, 15.

⁴ L. Ž. Kalve, *Rat među jezicima*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1995, 17.

⁵ *Ibid.*, 18.

⁶ R. Bugarski, *op. cit.*, 76.

⁷ O tome videti L. Fuller, *Moralnost prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Centar za publikacije, Beograd, 2001, 80.

⁸ Lj. Iv. Jović, *Jezik zakona*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995, 101.

ne su dugačke i složene rečenice, česti pleonazmi i nepotrebna upotreba stranih reči. Još tada su se mogla čuti upozorenja da srpski zakonodavac kontinuirano zapostavlja ono što smo ovde nazvali jezičkom kulturom. Međutim, Zakon o parničnom postupku iz 2010. godine je doneo jednu novinu u jezičkom izrazu, kako u odnosu na svoje prethodnike tako i u odnosu na druge važeće propise. Reč je, naime, o obliku izražavanja koji je Kulenović identifikovao kao jedan nepotreban *bugarizam* u govoru Srba i pežorativno ga označio kao „dakanje”.⁹ Radi se, u stvari, o izbegavanju upotrebljavanja infinitiva čak i u situacijama u kojima je on obavezan i, umesto toga, korišćenja veznika „da” plus prezent.

Od takvog „dakanja” sve ječi u navedenom propisu. Približićemo ovo s nekoliko primera.

Odredba, koja je oduvek glasila: *Sud neće dozvoliti raspolaganja stranaka koja su u suprotnosti sa prinudnim propisima, javnim poretkom i pravilima morala*, sada glasi: *Sud neće da dozvoli raspolaganja stranaka koja su u suprotnosti sa prinudnim propisima, javnim poretkom, pravilima morala i dobrim običajima*. Još jedan karakterističan primer odnosi se na odredbu čl. 380. st. 3. ovog zakona, koja je svoj nekadašnji oblik: *Neblagovremeno podnesen odgovor na žalbu drugostepeni sud neće razmatrati*, ustupila sadašnjem obliku: *Neblagovremeno podnet odgovor na žalbu drugostepeni sud neće da razmatra*. Umesto ranije zapovesti: *Sud ne može odbiti da odlučuje o zahtevu za koji je nadležan*, sada stoji konstatacija: *Sud ne može da odbije odlučivanje o zahtevu za koji je nadležan*. Sa jedva nešto preterivanja možemo konstatovati da je zakon najdosledniji u pogledu „dakanja”. Tako sada „sud će po službenoj dužnosti *da se oglasi mesno nenadležnim...*” (čl. 19), „sud će *da ustupi* predmet nadležnom sudu” (čl. 20), „sud će po službenoj dužnosti *da pazi...*” (čl. 79), „sud će *da odredi rok...*” (čl. 80), „sud će *da postavi* tuženom privremenog zastupnika...” (čl. 81.), „ako je podnesak... nerazumljiv ili nepotpun, sud će *da ga odbaci*”, „sud će... *da oceni* da li će *da uzme...*” (čl. 230. st. 3), „sud će *tužbu da dostavi* tuženom na odgovor” (čl. 296), „sud će *da odluči* koja će dokazna sredstva da izvede na glavnoj raspravi” (čl. 308. st. 3), i tako dalje.

„Dakanja”, međutim, nema u drugim propisima. Zakon o izvršenju i obezbeđenju¹⁰, na primer, govori: *Sudija će rešenjem odbaciti neblagovremen, nepotpun ili nedozvoljen prigovor* (čl. 45), a ne govori: *Sudija će rešenjem da odbaci neblagovremen, nepotpun ili nedozvoljen prigovor*. „Sud može odlučiti da se sprovede jedinstven postupak...” stajalo je u ZKP iz 2001. godine,¹¹ a ne: sud može *da odluči* da se sprovede jedinstveni postupak. Nepotrebno dakanja nema ni u aktuelnom Zakonu o krivičnom postupku.¹² Tako ovaj propis defini-

⁹ S. Kulenović, *O jeziku u Miscellanea I*, Svjetlost, Sarajevo, 1983, 171.

¹⁰ *Službeni glasnik RS*, br. 31/2011.

¹¹ *Službeni list SRJ*, br. 70/2001.

¹² *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011.

šući pravilo *ne bis in idem* (čl. 4) kaže: *Niko ne može biti gonjen za krivično delo za koje...*, a ne kaže: *Niko ne može da bude gonjen*. Kad reguliše razdvajanje postupka (čl. 31) Zakon ovu mogućnost saopštava u obliku: *sud može odlučiti*, a ne u obliku: *sud može da odluči*. Zakon o javnoj svojini¹³ – nasumično uzimamo primere – obaveštava da „izgradnja, održavanje i korišćenje mreža u javnoj svojini **moгу biti** predmet koncesija” (čl. 11), a ne kaže da navedeni poslovi **moгу da budu** predmet koncesija. Ovde možemo, uprkos neskrivanoj naklonosti prema Bekonovim metodima, prestati s praktikovanjem indukcije i prosto konstatovati da u celokupnom domaćem pravnom sistemu nama jedini poznati slučaj uvođenja „dakanja” u zakonopisanje predstavlja novi Zakon o parničnom postupku.

Podela na „dakavce” i „infinitevce” iritirala je Kulenovića koji je smatrao da su za potrebe diferenciranja sadržine iskaza potrebna oba oblika, i da se ne sme dozvoliti da se zanemarivanjem nijansi stvore dva alternativna jezička iznakaženja.¹⁴ To je demonstrirao na sledećem primeru: Rečenica *Posle ručka neću da spavam* ne samo što govori da radnja neće uslediti, nego implicira i razlog zašto do nje ne dolazi – zbog sopstvenog subjektivnog htenja. S druge strane, iskaz *Posle ručka neću spavati* predstavlja „čisti futur, tvrdnju da će određena radnja izostati i – ništa više.”¹⁵ Između ova dva oblika, primećuje Kulenović, može postojati podebela nijansa razlike jer prvi izražava nameru, htenje onoga koji iskazuje, dok drugi oblik sugerise dužnost, činjenje koje se mora preduzeti možda i nasuprot ličnom raspoloženju davaoca iskaza.

Vratimo se sada ponovo odredbi zakona koja zabranjuje nedozvoljena raspolaganja stranaka i razmotrimo je u svetlu napred iznetog. Odredba koja koristi infinitiv – *sud neće dozvoliti raspolaganja stranaka koja su...* – ustanovljava dužnost, naredbu da se apstraktna volja zakonodavca ima bespogovorno i mehanički poštovati u svakom budućem slučaju takve vrste. Aktuelna odredba pak, koja kaže da *sud neće da dozvoli raspolaganja stranaka* nema ni blizu tako jasan smisao. Ona ukazuje na subjektivnost i izgleda kao kukanje što sud, iz nekih svojih razloga, možda i neopravdanih, ili iz čistog kaprica, neće – iako bi mogao – da dozvoli određena raspolaganja stranaka. To je još očiglednije s normom: *Neblagovremeno podnet odgovor na žalbu drugostepeni sud neće da razmatra*. Pogađamo da je namera zakonodavca bila da stvori imperativnu normu, koja će sud obavezivati u svakom takvom slučaju. Međutim, ovako iskazana, misao nosi drugu poruku tj. prenosi subjektivno držanje suda koji neće da razmatra određenu vrstu prigovora. Očigledno je, dakle, da je aktuelna odredba *dvoznačna* i u zakonima – iako je pravnicima praktičarima jasno šta je zakonodavac imao na umu – takvu nepreciznost treba izbegavati.

¹³ *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011.

¹⁴ S. Kulenović, *op. cit.*, 176.

¹⁵ *Ibid.*, 172.

Ove „nijanse” odlično je uočavao ZKP iz 2001. godine. Demonstriraćemo to na sledećim primerima:

U odredbi „*U toku ili po završetku glavnog pretresa, veće će rešenjem odbaciti optužnicu, ako utvrdi: 1) da sud nije stvarno nadležan, ...*” (čl. 349), radi se o čistom futuru tj. prostoju konstataciji da će sud u svakom slučaju kada nije stvarno nadležan doneti rešenje kojim se optužba odbacuje. S druge strane, iskaz: „*Oštećeni, oštećeni kao tužilac i privatni tužilac imaju pravo da razmatraju spise i razgledaju predmete koji služe kao dokaz*” (čl. 60. st. 3), direktno ukazuje na jedno subjektivno pravo koje može, ali ne mora biti realizovano, u zavisnosti od volje njegovog titulara. Korišćenje infinitiva u ovom drugom slučaju („imaju pravo razmatrati”) predstavljalo bi drugu krajnost (tzv. infinitovanje, koje podrazumeva upotrebu infinitiva i u situaciji kada je prikladnije koristiti veznik „da” u kombinaciji s prezentom). Ili drugim rečima, predstavljalo bi drugi pol jedne iste devijacije.

Insistiranje na spomenutom jezičkom obliku („da” plus prezent) i u slučajevima kada postoje adekvatnije forme izražavanja ima ogroman nedostatak i sa aspekta same estetike.¹⁶ Ovu vrstu nesolidnosti lako uočava uvo koje je dovoljno odmaknuto i od bugarskog „dakanja” i od germanskog „infinitovanja” (koje s jednakim slepilom protežiraju Hrvati). U tom kontekstu se slažemo s Kulenovićem koji smatra da insistiranje na samo jednom od ovih oblika predstavlja jezičko nasilje i da treba delovati u smislu prirodnog, a to znači najkorišnijeg i najlepšeg kristalisanja jezika.¹⁷

JEDNA PREŠIROKA DOKAZNA ZABRANA

U fokusu druge kritike nalazi se koncept dokazivanja determinisan odredbama čl. 308. st.1. i 314. ZPP. Po aktuelnom Zakonu, stranka je dužna da u odgovoru na tužbu a najkasnije na pripremnom ročištu, odnosno na prvom ročištu za glavnu raspravu u sporovima u kojima se ne održava pripremno ročište, iznese *sve* (kurziv naš) činjenice kojima potkrepljuje svoju tezu i predloži sve dokaze kojima se te činjenice utvrđuju (čl. 308. st. 1). Nove činjenice i dokaze stranke mogu iznositi i posle *samo ako* (kurziv naš) učine verovatnim da ih bez svoje krivice nisu mogle izneti u napred navedenom roku (čl. 314). Pošto je stara istina da značenje onog što se posmatra ponajviše zavisi od svetlosti po-

¹⁶ Ovo je najlakše ilustrovati na primeru odredbe čl. 305. st. 3, poređenjem njenog sadašnjeg oblika „Sud će da upozna stranke sa njihovim pravom da spor mogu da reše medijacijom” sa oblikom koji bi imala ukoliko bi sledili logiku izražavanja u drugim pozitivnim propisima: Sud će upoznati stranke sa njihovim pravom da spor mogu rešiti medijacijom.

¹⁷ S. Kulenović, *op. cit.*, 171.

gleda onoga ko posmatra, ove ćemo odredbe sagledati iz tri različita ugla: a) sa aspekta načela efikasnosti, b) sa stajališta Lumanove teorije pravne procedure i c) u svetlu Radbruhovog shvatanja ideje prava.

Akcent na efikasnosti

Savremenim svetom, ocenjuje Hobsbaum, dominiraju dva povezana kretanja: vrtoglav tehnološki napredak i globalizacija.¹⁸ Tehnološka revolucija je omogućila zgušnjavanje krupnih promena u društvenim odnosima u kratak vremenski period i drastično uvećala njihovu kompleksnost. Pošto, kako vole da kažu liberali, „talas koji raste podiže sve brodove”, na području prava to je indukovalo dve, u mnogo čemu oprečne tendencije: potrebu pravnog sistema da neprestano uvećava sopstvenu kompleksnost kako bi mogao odgovoriti sve većoj složenosti društvenih odnosa koje treba regulisati u globalnom industrijskom društvu, ali i potrebu da se pravosnažnom odlukom što pre uspostavi nepovrediva baza za dalji razvoj društveno-ekonomskih odnosa. A sporost je, kao što znamo, jedan od najstarijih prigovora sudskom postupku i njegova hronična boljka. Odgođena pravda – oduvek se verovalo – uskraćena je pravda. No, iako ova tendencija nije nova, ipak je progresivno redukovanje prava na pitanje puke efikasnosti značajna novina, pogotovo ako se ima u vidu da je u poslednja dva veka efikasnost bila u senci važnosti prava, koja se smatrala njegovim glavnim obeležjem. Danas se stvar okrenula pa je efikasnost prioritet, dok „važnost, ono po čemu se moderno pravo prepoznaje, iščezava i postaje predmet rasprave u pravnim udžbenicima kao relikat prošlosti slične prirodnom pravu”¹⁹. Ipak, ažurnost u postupanju ne može biti samo sebi cilj. Mnoštvo je razloga zbog kojih je važno *i kako sudije presuđuju slučajeve*. Tu je važnost najlakše uočiti iz perspektive onog koji je upućen da od suda ište pravdu. Tada postaje jasno zašto je Hand, jedan od najčuvenijih sudija u Americi, umeo da kaže da se više boji sudskog spora nego smrti ili poreza. „Jedan jedini argument”, pojašnjava ovo Dvorkin, „koji možda ne bi proizveo tako snažan utisak na nekog drugog sudiju ili čak na tog istog sudiju ali nekog drugog dana, može pretvoriti dostojanstvo u propast.”²⁰ Govoreći o istom fenomenu, Karbonije citira pitanje iz Hamletovog monologa: „*Jer ko bi podnosio ... nepravde silnih i zlostave gordih?*” – zaključujući da je nemoguće u manje reči sugerisati svu težinu prava i birokratije.²¹

¹⁸ E. Hobsbaum, *Demokratija, globalizacija i terorizam*, Arhipelag, Beograd, 2008, 8.

¹⁹ K. Duzinas, *Ljudska prava i imperija – politička filozofija kosmopolitizma*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, 173.

²⁰ R. Dvorkin, *Carstvo prava*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2003, 11.

²¹ Ž. Karbonije, *Pravna sociologija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad, 1992, 54.

Naša je teza da je nekritičko zagovaranje „efikasnog postupka” u odredbama koje su predmet ove analize dostiglo stadijum komične ekstaze, a u redovima koji slede pokušaćemo da objasnimo ovu bodljikavu tvrdnju. Parnica je, kao što kaže Karbonije, „pravni oblik relacije sukoba, *spor* pogodan da bude razrešen odgovorom prava”²². Jedna od karakterističnih crta sudskih postupaka, zaključuje Luman, jeste „da se u njima postupa kontradiktorno, da je dakle dopušteno da jedan radi protiv drugog”²³. Prema tome, rešenje spora proizlazi iz organizovanog sukoba dve suprotstavljene teze. U parnici se, dakle, objektivnosti teži pomoću subjektivnosti, tako što konfrontiraju dve suprotstavljene subjektivnosti.²⁴ Doduše, preganjanje stranaka ne može ići u nedogled. Jer, parnica je i sistem, a sistem je uvek selektivna slika okoline, subjektivno gledanje na svet koje među mogućnostima sveta bira i smatra značajnim samo malobrojne relevantne činjenice. I upravo ta redukcija omogućava sistemima smislenu orijentaciju delovanja.²⁵ U sudskom postupku se, prema tome, teži specifikaciji sukoba. Time se stvaraju mali pregledni sistemi, zajednička ograničena tematika i funkcionalna diferencijacija položaja učesnika u odnosu na tu tematiku.²⁶ Drugim rečima, stranka od čije dispozicije zavisi pokretanje parnice ovlašćena je da utvrdi i temu raspravljanja – predmet spora. Od nje zavisi da li će parnicu pokrenuti, kada i o čemu. Ali u okviru tako postavljenih koordinata bespogovorno vlada načelo kontradiktornosti, koje parnici daje takmičarski karakter i predstavlja osnovnu propulzivnu silu procesa. Sporne odredbe, međutim, nasilno zaustavljaju kompetitivni tok parnice i nastoje da činjenično stanje redukuju isključivo na činjenice koje su istaknute u tužbi odnosno u odgovoru na tužbu. Time se poništava osnovno svojstvo *proces*a – kretanje, koje sa sobom nosi nepredvidivost i neizvesnost. A upravo na neizvesnosti počiva savremeno shvatanje legitimacije odluka, budući da ona predstavlja snagu koja pokreće stranke da učestvuju u ceremonijalu postupka i time priznaju važenje normi i institucija.²⁷

Ovaj neotesani akt fiksiranja procesa koji, po našem rasuđivanju, nosi sa sobom samo negativne implikacije, otkriva još i nepoverenje zakonodavca u sudove. Naime, načelo efikasnosti nije izum arhitekta aktuelnog postupka. Ono je svoje mesto imalo i u kompoziciji ranije važećih procedura. Tako je, na primer, Zakon o parničnom postupku iz 1977. godine (*Službeni list SFRJ*, br. 004/1977) propisivao dužnost stranaka da se procesnim pravima savesno koriste (čl. 9), a od suda tražio da nastoji da se postupak sprovede bez odugo-

²² Ž. Karbonije, *op. cit.*, 137.

²³ N. Luman, *Legitimacija kroz proceduru*, Naprijed, Zagreb, 1992, 97.

²⁴ Ž. Karbonije, *op. cit.*, 208.

²⁵ N. Luman, *op. cit.*, 53.

²⁶ *Ibid.*, 99.

²⁷ *Ibid.*, 109.

vlačenja i sa što manje troškova, kao i da sprečava svaku zloupotrebu prava koja strankama pripadaju u postupku (čl. 10). U svetlu takvih normi, koje sud ovlašćuju da deluje u skladu sa konkretnim okolnostima svakog pojedinačnog slučaja potencijalne zloupotrebe procesnih prava, nefleksibilno zakonsko ograničenje iz čl. 308. i 314. aktuelnog Zakona pokazuje se kao suvišno i nepotrebno. Interesantno je napraviti paralelu sa važećim hrvatskim Zakonom o parničnom postupku. Ovaj je propis u svojoj prvoj verziji pokazao senzibilitet za argumente koje ovde iznosimo i „okivanje” parnice izbegao – vodeći pritom izuzetno računa o efikasnosti – propisivanjem kazni za stranke koje namerno nisu blagovremeno prezentovale sve dokaze, ipak ne sprečavajući njihovo izvođenje. Docnijim izmenama hrvatski Zakon je usvojio rešenje kao u srpskom ZPP, dakle lošije od prvobitnog.

Da rekapituliramo. Intencija odredbi o kojima raspravljamo nije, kako su sudovi bukvalno shvatili, veštačko zaustavljanje prirodnog toka raspravljanja (i nikada ne može biti), nego su one tek nespretni doprinos suzbijanju zloupotreba procesnih prava stranaka i nevešta konkretizacija opšte odredbe kojom se stranke pozivaju na savesnost u procesu a sud ovlašćuje da nesavesno postupanje sankcioniše. Kao takve, one su potpuni promašaj zakonodavca.

Legitimacija kroz proceduru

U jezgro Lumanove teorije procedure smešteno je pitanje legitimitea odluka. On oštro kritikuje stajalište po kojem odluke zadobijaju legitimitet ispravnošću (istinitošću, pravednošću) svog sadržaja. Po tom verovanju procedura je relativno autonomno zasnovana strukutra uloga, nezavisna od drugih društvenih uloga, u kojoj se komunikacija odvija sa ciljem da se donese ispravno rešenje (rešenje koje se orijentiše prema istini, koje je pravedno i u skladu sa pravom). Luman, međutim, tvrdi da je samo na osnovu predrasude, i nikako drugučaje, preživelo shvatanje da su cilj i suština pravno regulisanih procedura prava spoznaja i istinska pravda.²⁸ Po njemu, tek sa odbacivanjem pretpostvake da procedure služe otkrivanju istine postaje moguće da se na nov i nepristrasan način istraži funkcija koju procedura ima u legitimaciji odlučivanja. „Stav da pravno regulisane procedure doprinose legitimaciji pravno obavezujućih odluka – ili da ove čak i utemeljuju – pripada” – smatra on – „liberalnom razmišljanju o pravu, državi i društvu koje je stupilo na mesto staroevropske tradicije. Ova je teza koncipirana, svesno ili nesvesno” – nastavlja Luman – „kako bi se potisnuo staroevropski model hijerarhijskog poretka izvora i materije prava. *Teza naizgled obećava veću otvorenost za nove normativne tvorevine, veću*

²⁸ N. Luman, *op. cit.*, 38.

elastičnost i prilagodljivost prava i veći potencijal za strukturne promene u društvu (kurziv naš). Poput kategorije ugovora na području 'društva', kategorija procedure naizgled na području 'države' nudi čarobnu formulu kombinacije sigurnosti i slobode u najvećoj mogućoj meri, koju je moguće svakodnevno konkretno praktikovati a koja – kao institucija – ipak sva određenja prepušta budućnosti. Ugovor i procedura", završava Luman, „to su naizgled evoluciono neverovatna dostignuća koja omogućavaju sadašnjici da se sama obaveže na ono što se da izmeniti i da podnese svaku moguću budućnost.”²⁹

Zato što je nesposoban da osigura izvesnost sudski postupak se, po ovom shvatanju, ograničava na obezbeđivanje jednakog tretmana stranaka i uspostavljanje ravnoteže procesnih izgleda za uspeh. Drugim rečima, budući da istina može ostati nedostižna, sudski proces u najboljem slučaju treba da omogući nepristrasno presuđivanje. U skladu s tim, procesna korektnost se pretpostavlja tačnom ishodu *a materijalna pravda redukuje na procesnu pravednost*.

Nema sumnje da je parnica podesno mesto za afirmisanje iznetog shvatanja. Naime, dobro je poznato da se odnos između procesnopравниh subjekata drugačije diferencira u različitim vrstama procedura za primenu prava (krivičnim, građanskim ili upravnim). A pošto je građansko procesno pravo izgrađeno na shvatanju postupka kao instrumenta za rešavanje sporova, u parnici crta „vlastitog, riskantnog poduhvata, naročito za tužioca”³⁰, najviše dolazi do izražaja. To znači da se večna tenzija između dva suprotstavljena koncepta – jednog, koji prednost daje proceduralnoj pravednosti i drugog, koji favorizuje ispravnost rezultata u meritumu – u parničnom postupku po pravilu rešava u korist prvonavedenog.

Kako apostrofirane odredbe ZPP izgledaju iz vizure Lumanove teorije procedure? Pod naletom skepticizma, koji dovodi u pitanje mogućnost dostizanja tačnih rezultata i koji proizilazi iz relativnosti koja prožima modernu Zapadnu civilizaciju, ovo shvatanje procedure se povlači na granice *procesne pravednosti* i nastoji ih što snažnije utvrditi. Ali, gde su te granice? I mogu li se one dalje sužavati na sličan način kao što se odstupilo od stajališta po kojem odluke zadobijaju legitimitet ispravnošću (istinitošću, pravdonošću) svog sadržaja? Ili drukčije formulisano, da li se već pozitivnošću određene procedure može osigurati da obavezujuće odluke budu prihvaćene kao premise ponašanja? Dočarećemo ovaj problem sa nekoliko egzotičnih primera iz prošlosti. Kod nekih divljih plemena postojao je običaj da tužioci optuženog gađaju kopljima: ako bi svi promašili, on bi bio proglašen nevinim; ako bi bio pogođen, makar samo jednom, bio bi proglašen krivim i čitava stvar bi bila okončana. Ponekad se od tužioca i tuženog tražilo da biraju između dve zdele hrane od

²⁹ N. Luman, *op. cit.*, 21.

³⁰ *Ibid.*, 65.

kojih je jedna bila otrovana. Moglo se desiti da pogrešna strana bude otrovana, ali tada bi se spor završio pošto su obe strane obično verovala u pravednost božjeg suda. Često je primitivni duh pribegavao božjem sudu ne toliko po srednjovekovnoj teoriji da će Bog otkriti krivca koliko u nadi da će božji sud, ma kako nepravedan, *okončati sukob* koji bi inače mogao da zavađuje pleme generacijama. Prema tome, samo važenje jedne procedure tj. njena pozitivnost ne obezbeđuje istovremeno i njenu pravednost. Zato zagovornici legitimisanja odluka kroz proceduru izgrađuju standarde koji obezbeđuju pravednost postupka i koji se danas uglavnom ispoljavaju kroz doktrinu o pravičnom postupku.

Nema, dakle, sumnje da sa aspekta tradicionalnog shvatanja legitimiteta označene odredbe predstavljaju nepotrebno ograničenje pronalaženju tačnog rezultata. Nas, međutim, zanima vrednost ovih odredbi u kontekstu doktrine o pravičnom postupku, zbog čega ćemo ovde provizorno usvojiti shvatanje po kojem se odluke legitimišu pravednošću same procedure. I sa tog aspekta posmatrana, procedura čija su obeležja determinisana pravilima sadržanim u čl. 308. i 314. ZPP ne ispunjava uslove da se prostim pozivanjem na njeno poštovanje obezbede legitimitet i autoritet donetih odluka. Jer, takva je procedura *nepravedna*, budući da na jedan vulgaran način sprečava realizaciju raspravnog načela odnosno razvijanje same parnice.

Valja naglasiti da stajalište koje smo ovde privremeno prihvatili ne odriče *a priori* svaki značaj tačnom (istinitom, pravednom) rezultatu. No, izostanak takvog ishoda ne uzima se tragično: ono se zadovoljava kreiranjem najboljeg mogućeg procesnog ambijenta za postizanje tačnog rezultata. Ali je osnovni građevinski blok za pravljenje takvog okruženja puna realizacija načela kontradiktornosti. Model dokazivanja zasnovan na odredbama 308. i 314. ZPP ostavljen je, međutim, bez tog osnovnog procesnog potencijala. Ova anomalija će pre ili kasnije otvoriti pitanje prihvatanja odluka. Jer srazmerno slabljenju potencijala da se postigne ispravan rezultat slabiće i generalizovana spremnost da se prihvate još neodređene odluke (koja, po Lumanu, predstavlja osnov njihovog legitimiteta).

Pravda i pravna sigurnost

Ostaje još da vidimo kako markirane odredbe izgledaju kada se na njih baci svetlo Radbruhove teorije prava. Pravo je, prema ovom filozofu, ona stvarnost čiji je smisao da služi ideji prava. A ta ideja ne može biti ništa drugo nego *pravda*.³¹ Pravo je, drugim rečima, volja za pravdom.³² U parničnom postupku

³¹ G. Radbruch, *Filozofija prava*, Nolit, Beograd, 1980, 45.

³² *Ibid.*, 266.

to znači da se o pravima i obavezama stranaka odlučuje pravilnom primenom zakona na tačno utvrđeno činjenično stanje. Posmatrane u odnosu na ovako postavljene ideal, spomenute odredbe ZPP asociraju na namernu opstrukciju njegovog dostizanja.

Ideja prava se, međutim, ne iscrpljuje u pravdi. Ona je složenija i, po Radbruhu, sadrži još dve vrednosti – svrsishodnost i pravnu sigurnost, koje zajednički s pravdom vladaju pravom.³³ Jer, traganje za pravdom se ne može beskonačno rastezati. Spor mora dobiti epilog, koji će povodom konkretnog pitanja postati premisom ponašanja kako stranaka, tako i drugih učesnika u društvenim odnosima. Stalnost odluka u vremenu je, dakle, važan uslov postojanja i funkcionisanja pravnog poretka. „Ili ti veruješ da to može biti da postoji i da nije oborena ona država u kojoj jedared izrečene sudske presude ništa ne važe, nego ih obični ljudi obesnažuju i uništavaju?“ – pitao je Sokrat, dok je Gete uveravao da će radije trpeti nepravdu nego podnositi nered i govorio da je bolje „da ti učine nepravdu nego da svet bude bez zakona“³⁴. Ali, iako su zahtevi pravne sigurnosti u stanju da opravdaju i pogrešne pravosnažne odluke, „sasvim lepo se mogu zamisliti i slučajevi u kojima je neispravnost pravne sadržine, njena nepravdnost ili nesvrsishodnost tolika da protiv toga ne može da pretegne ni vrednost pravne sigurnosti. Takvim slučajevima“, smatra Radbruch, „odgovara ideja apsolutne ništavosti pravosnažnih presuda zbog određenih materijalnopravnih ili formalnopravnih grešaka.“³⁵

Stavimo ovo u kontekst predmeta našeg razmatranja. U prethodnom odeljku smo konstatovali postojanje procesnog mehanizma koji generiše donošenje neispravnih odluka, a sada smo videli da je ideja pravne sigurnosti u stanju da opravda i neispravne odluke. Da li sama činjenica da je spor okončan čini irelevantnim pitanje kako je okončan? Naravno da ne. Svrha pravosnažnosti nije da opravdava neispravne odluke. Ideja pravne sigurnosti podrazumeva stabilnost važenja ne bilo kakvih, nego materijalno i formalno ispravnih presuda. Upravo zato se postupci i izgrađuju tako da pospešuju postizanje tačnog rezultata. Do pravosnažnosti se dolazi tek pošto je prethodno ispoljena *volja za pravdom*. Odredbe čl. 308. i 314. ZPP taj impuls guše i zato je model dokazivanja koji je na njima zasnovan loš model.

³³ *Ibid.*, 99.

³⁴ G. Radbruch, *op. cit.*, 45.

³⁵ *Ibid.*, 229.

LITERATURA

- Bugarski, R., *Jezik u društvu*, Prosveta, Beograd, 1986.
- Dvorkin, R., *Carstvo prava*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2003.
- Djurant, V., *Istočne civilizacije*, Narodna knjiga, Beograd, 1995.
- Duzinas, K., *Ljudska prava i imperija – politička filozofija kosmopolitizma*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Fuler, L., *Moralnost prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Centar za publikacije, Beograd, 2001.
- Hobsbaum, E., *Globalizacija, demokratija i terorizam*, Arhipelag, Beograd, 2008.
- Humbolt, V., *Uvod u delo o Kavi jeziku i drugi ogledi*, Književna zajednica Novog Sada – Dnevnik, Novi Sad, 1988.
- Jović, Lj., *Jezik zakona*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995.
- Kalve, L. Ž., *Rat među jezicima*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1995.
- Karbonije, Ž., *Pravna sociologija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad, 1992.
- Luman, N., *Legitimacija kroz proceduru*, Naprijed, Zagreb, 1992.
- Radbruch, G., *Filozofija prava*, Nolit, Beograd, 1980.

TWO CRITICAL NOTES ON THE CODE OF CIVIL PROCEDURE

Strahinja Davidov Ph. D.
Public company "Post offices of Serbia"

Summary

The Author's criticism is focused on, in his opinion, two typical characteristics of the currently valid civil procedure: the language of the law and the concept of proving determined by Article 308 and Article 314 of the Code of Civil Procedure. The first part of the paper is based on the thesis that the neglect of linguistic culture has culminated in this Act by favoring provincialism in the linguistic expression embodied in the application of the conjunction "to" in combination with the present tense in situations where the infinitive should have been used. Otherwise, the Author assumes that the differentiation of the content of the statement requires the use of both forms, which is demonstrated by numerous relevant examples.

The second critic represents a unique trilogy, providing the three different point of view on the Articles 308 and Article 314 of Code of Civil Procedure: a) from the aspect of the principle of efficiency, b) from the viewpoint of Luhmann's theory of legal procedure and c) according to Radbruch's concept of the idea of the law. Despite the fact that they contain different arguments, all three experiments give an identical result – the insolidity of the provisions which determine the nature of proving.

Keywords: the language of the law, linguistic culture, efficiency, justice, the legitimacy of decisions

Ташијана Пећровић,
докторанд на Правном факултету
Универзитета у Београду

АНГАЖОВАЊЕ ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА*

САЖЕТАК: Наш Законик о кривичном поступку, слично другим савременим кривичнопроцесним законодавствима, предвиђа могућност предузимања посебних доказних радњи, под одређеним условима. Једна од законом предвиђених посебних доказних радњи је ангажовање прикривеног иследника. Аутор се у раду бави следећим питањима: анализом посебне доказне радње ангажовање прикривеног иследника са аспекта законских решења у упоредном праву, формалним и материјалним условима за ангажовање прикривеног иследника и карактеристикама института са аспекта актуелног кривичнопроцесног законодавства Републике Србије. Посебну пажњу аутор ће посветити једном од најспорнијих питања у оквиру овог института а то је питање извршења кривичних дела од стране прикривеног иследника у току његовог ангажовања.

Кључне речи: посебне доказне радње, прикривени иследник, кривично дело учињено од стране прикривеног иследника

УВОД

Убрзани развој технике и технологије, које прати и убрзано застаривање постојећих достигнућа, захтевају велику способност прилагођавања у савременим условима. Ова тенденција је заступљена и у области извр-

* Рад примљен 20. 10. 2015. године.

шења кривичних дела, нарочито у области организованог криминалитета, чији је основни циљ да остану прикривена. Додатне тешкоће у откривању кривичних дела организованог криминалитета представља сложеност криминалних делатности у чијем извршењу учествује већи број лица, који користе најсавременија техничка средства, што повећава могућности деловања и на међународном плану. У таквим условима ефикасно супротстављање организованом криминалитету мора бити прилагођено његовим карактеристикама, облицима и формама испољавања, као и степену друштвене опасности који са собом носе такве криминалне радње. Показало се да уобичајене истражне методе у супротстављању „обичним” кривичним делима не дају потребне резултате, због чега се и јавила потреба за установљавањем посебних мера, које би се примењивале у циљу откривања, доказивања и спречавања тежих кривичних дела, нарочито кривичних дела у области организованог криминалитета.

У циљу откривања криминалних група и начина њиховог деловања, као и прикупљања потребних доказа за покретање кривичног поступка, многе државе су у своје законодавство увеле посебне мере, под различитим називима: тајне методе, специјалне истражне методе, посебне доказне радње и сл. Без обзира како их назвали, њихова суштина је иста: супротстављање најтежим облицима криминалитета. Наведене мере су уведене и у законодавство Републике Србије под називом посебне доказне радње.

Посебне доказне радње представљају мере тајног прикупљања података у погледу извршења тешких кривичних дела. Њихова основна разлика у односу на уобичајене истражне радње јесте у доказној снази. Док класичне полицијске мере не могу да се користе као доказ у кривичном поступку, осим изузетно, и имају само неформалну сазнајну вредност за потребе планирања даљих истражних радњи у кривичном поступку, подаци до којих се дошло током спровођења посебних доказних радњи могу се користити као доказ у кривичном поступку.

Посебне доказне радње у одређеној мери доводе до ограничавања основних људских права а ради постизања већег циља, односно заштите тих истих права и заштите друштва као целине (кршење закона ради његовог спровођења). Полазећи од такве природе посебних доказних радњи, којима се у великој мери задире у људска права (пре свега право на приватност), примена ових мера има оправдање само уколико се користе у изузетним случајевима, на начин којим се минимално, привремено, само у мери у којој је неопходно, ограничавају људска права и слободе и то у односу на она кривична дела која се, због својих карактеристика, не могу откривати, спречавати и доказивати класичним методама.

С обзиром на наведене проблеме које примена посебних доказних радњи повлачи, постоје различита мишљења у савременој теорији и пракси у погледу њихове оправданости. Међутим, самим тим што редовне, традиционалне истражне методе не пружају довољно могућности за откривање, доказивање и спречавање тешких кривичних дела и „склањање” криминалаца са улице, не треба одбити могућност њихове примене, већ прецизно одредити услове за њихову примену и ограничити их само на ситуације када се на други начин не може постићи адекватно супротстављање најтежим облицима криминалитета. Као аргумент у корист увођења и примене посебних доказних радњи могу се навести бројна позитивна искуства држава које примењују наведене мере.

Једна од најефикаснијих, али и најсложенијих посебних доказних радњи јесте ангажовање прикривеног иследника. Прикривени иследник као посебна доказна радња има велику улогу у активностима савремених, пре свега развијених држава у супротстављању организованом криминалитету. Овај институт је на сличан начину уређен у кривичнопроцесним законодавствима европских држава. Позитивна искуства и потребе ефикасног супротстављања организованом криминалитету утицали су на то да наведена мера буде уведена у кривичнопроцесно законодавство Републике Србије.

ПРИКРИВЕНИ ИСЛЕДНИК У УПОРЕДНОМ ПРАВУ – ПРИМЕРИ НЕМАЧКЕ И САД

Пре анализе института прикривеног иследника и његових основних карактеристика, предности и проблема у примени, потребно је указати на два аспекта законског регулисања овог института. Први се односи на државе англосаксонског правног система, док се други односи на државе европско-континенталног правног уређења. Иако се на први поглед може стећи утисак да је реч о потпуно различитим институтима, који су и дефинисани различито,¹ детаљнијим сагледавањем се уочава да је, с обзиром на њихову природу и суштину, реч о једном истом субјекту у борби против организованог криминалитета, са идентичном сврхом примене.

¹ У САД се говори о тајним операцијама (undercover operations) и прикривеном агенту (undercover officer) као субјекту који спроводи те операције, док се у европским државама употребљава назив прикривени иследник, као субјект који предузима посебну доказну радњу у случајевима предвиђеним законом.

Прикривени иследник у немачком законодавству

Ангажовање прикривеног иследника је као посебна доказна радња у европским државама најпре уведена у немачко кривичнопроцесно законодавство новелама од 9. јуна 1989. године, да би крајем осамдесетих и почетком деведесетих година друге европске државе увеле слична законска решења.

Немачки аутор Koriath дефинише прикривеног иследника као полицијског службеника са промењеним идентитетом (легендом) који, делујући тајно у одређеном временском периоду, у контакту са одређеним криминалним круговима долази до информација корисних за откривање, разјашњавање и спречавање кривичних дела, пре свега оних који спадају у организовани криминалитет.² У „легенду” прикривеног иследника се уносе: име, националност, адреса и други подаци, нпр. занимање и функција.

Прикривени иследник може бити ангажован уколико постоје чињенице које указују да је учињено неко од следећих кривичних дела: 1) у области нелегалног промета опојних дрога или оружја, односно у области фалсификовања новца или хартија од вредности; 2) у области заштите државе; 3) дело из заната или навике, или 4) ако је дело извршено од стране члана банде или на други организован начин. Такође, прикривени иследник се може ангажовати под условом да одређене чињенице указују да постоји опасност од понављања кривичног дела и уколико се на други начин не би могло доћи до разјашњења проблема или би решавање било знатно отежано.

Прикривеном иследнику се даје могућност да, уз измењени идентитет односно „легенду” учествује у правном саобраћају, такође да потписује уговоре, учествује у судским поступцима, уписује се као сопственик у земљишне књиге, оснива фирме, пријави место становања, региструје моторно возило итд.³

Одобрење за деловање прикривеног иследника даје државно тужилаштво а уколико постоји опасност од одлагања и у случају када се одобрење државног тужиоца не може благовремено добити, ангажовање може почети и без одобрења. Међутим, у тим случајевима, уколико државно тужилаштво у року од три дана није дало одобрење, прекида се спровођење мере. Државно тужилаштво одобрење даје у писменом облику и оно садржи и рок на који се мера одређује. Спровођење мере се може продужавати све док постоје услови за њену примену.⁴

² Koriath, G., *Verdeckter Ermittler: ein europaweit taugliches Instrument? Oder-brauchen wir- länderübergreifende Normen für den Einsatz verdeckter Ermittler*, Kriminalistik, 8–9/1996, 535.

³ Шкулић, М., *Прикривени иследник – законско решење и нека сјорна пийшања*, Безбедност, 3/2005, 375.

⁴ *Исто*, 376.

Прикривени иследник у правном систему САД

Слично као и у законодавствима европских држава, у кривичном процесном праву САД је предвиђен институт „прикривени агент” (*undercover agent*). *Ratio legis* увођења овог института у законодавство САД је идентичан разлозима којима су се руководиле европске државе, а слично је предвиђена и његова улога, која се своди на инфилтрирање у криминалну групу и тајно, прикривено деловање ради прикупљања потребних доказа у циљу решавања тешких кривичних дела, пре свега кривичних дела организованог криминалитета. Суштинска разлика у решењу које прописује англосаксонско законодавство налази се у могућности да према овом законском решењу постоји могућност комбиновања активности полицијских информатора, чак и неке врсте криминалаца-покајника и прикривених агената, који могу и формално заједно да делују у криминалној групи а поред тога, понекад се чак омогућава и ангажовање прикривених *ad hoc* прикривених агената који долазе из саме криминалне средине⁵. Наведено није својствено европским кривичнопроцесним законодавствима.

За америчку праксу је специфично да се прикривени агенти могу инфилтрирати у криминалне групе по потреби и на веома дуг период, односно тако да представљају „кртице” у криминалном окружењу. Овакво решење је скопчано са великим ризицима: опасност од откривања, проблем неопходности укључивања у криминалне активности с обзиром да су део криминалног окружења дужи период. Међутим, проблеми криминалног деловања прикривених агената се у америчком правном систему не решавају са аспекта законског регулисања овог питања, већ кроз праксу, тачније заташкавање оваквих деловања прикривеног агента од стране саме полиције.⁶

RATIO LEGIS АНГАЖОВАЊА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА

Потребе ефикасног супротстављања организованом криминалитету и неефикасност редовних истражних мера у откривању, спречавању и доказивању ових кривичних дела, довеле су до тога да велики број држава у своје кривичнопроцесно законодавство уведе посебне мере, чијом применом би се постигао циљ ефикасног супротстављања најтежим облицима криминалитета.

⁵ *Ишо*, 377.

⁶ *Ишо*.

Постоје различити називи за ове посебне мере од државе до државе: посебне истражне технике, тајне операције, посебне доказне радње и сл. Наш законодавац се определио за назив „посебне доказне радње”. Чини се да је назив „посебне доказне радње” адекватан, јер из самог назива произилази да се ради о мерама другачијим (посебним) у односу на опште криминалистичке мере које се редовно примењују у откривању и доказивању општег криминалитета. Надаље, назив ових мера указује на њихову основну сврху, односно да имају доказну снагу пред судом.

С аспекта других, уобичајених кривичних дела примена посебних доказних радњи би се могла сматрати недозвољеном. Када је реч о кривичним делима из области организованог криминалитета, њиховим карактеристикама и природи, примена таквих мера има своје оправдање. У овој сфери долази до изражаја повезаност одређених феноменолошких карактеристика једног облика криминалитета и правне, односно кривично-правне и кривичнопроцесне регулативе, и то првенствено у односу на стварање најпогоднијег нормативног амбијента за ефикасно откривање и доказивање кривичних дела из те сфере.⁷

Посебне доказне радње су „тајне операције које се спроводе без знања лица која су тим мерама погођена, уз примену адекватних оптичких, акустичких и других техничких средстава којима се, према правилима обавештајног рада, прикупљају релевантна сазнања и подаци о организованој криминалној делатности”⁸. Међу посебним доказним радњама нарочит значај имају мере инфилтрације у криминалну средину, у које спада и ангажовање прикривеног иследника.

Прикривени иследник, као посебна доказна радња, има велику улогу у активностима савремених, нарочито развијених држава, у супротстављању организованом криминалитету, посебно његовим међународним облицима. Овај институт је на сличан начин уређен у кривичним процесним законодавствима европских држава, а управо због потребе ефикаснијег и бржег откривања, спречавања и доказивања кривичних дела организованог криминалитета, која прелазе оквире деловања надлежних органа једне државе, формиране су и одређене међународне организације, међу којима посебну улогу има Организација европске полиције (ЕВРОПОЛ). Међународна сарадња је посебно важна са аспекта ангажовања прикривеног иследника, чије деловање у неким случајевима захтева брзу и свеобухватну узајамну подршку европских земаља.⁹

⁷ *Исио*, 379.

⁸ Лукић, Т., *Прикривени иследник*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, 10/2005, 506.

⁹ Шкулић, М., *нав. дело*, 375.

Ангажовање прикривеног иследника представља најсложенију посебну доказну радњу, чија примена захтева испуњење великог броја услова, који су неопходни за њено успешно спровођење, с циљем обезбеђења доказа, предмета и трагова о извршеном кривичном делу, с једне, и заштиту идентитета и телесног интегритета прикривеног иследника, с друге стране. Како би примена мере била потпуно успешна, битни предуслови су добровољни пристанак прикривеног иследника, његова мотивисаност и снажљивост.¹⁰

Ангажовање прикривеног иследника има значај како у предистражном поступку (у циљу прикупљања доказа и података од значаја за откривање кривичних дела и покретање кривичног поступка), тако и у кривичном поступку (уколико се испитује као сведок). Прикривени иследник у предистражном поступку представља једну врсту „агента”, односно лица које на притајен, крајње дискретан начин, прикупља податке о одређеној организованој криминалној групи или криминалним групама, односно уопште о организованом криминалитету, до којих долази тако што се, у ствари, убацује у криминалну групу или на неки други прикривени начин повезује са члановима криминалне организације. У предистражном поступку је улога прикривеног иследника оријентисана на прикупљање доказа у вези са делатношћу организованог криминалитета. У ствари, он тада прикупља одређене податке до којих својим прикривеним, односно тајним активностима може доћи. Његова делатност је обавештајног карактера, по самој својој природи тајна, те усмерена како на откривање кривичних дела, тако и на прикупљање података на основу којих се већ откривена кривична дела могу разјаснити и доказати, али се његовим активностима могу спречити кривична дела која би иначе била извршена од стране припадника криминалне организације.¹¹

Примена ове посебне доказне радње, због овлашћења којима прикривени иследник располаже и других аспеката његовог одређивања и деловања, носи одређене проблеме: опасност за људска права и могућност злоупотреба, опасност за углед полиције и поверење грађана у њене институције.¹²

С обзиром да на путу спровођења ове мере стоје бројни практични проблеми и препреке, ангажовање прикривеног иследника је оправдано само у случајевима који су повезани са тежином кривичног дела и то само у оним ситуацијама када друге мере немају успеха. Главна препрека

¹⁰ Матијевић, М., *Криминалистички аспекти ангажовања прикривеног истражиоца*, Годишњак Факултета правних наука, Бања Лука, 1/2011, 92–93.

¹¹ Шулић, М., *нав. дело*, 374.

¹² Фејеш, И., *Одговорности прикривеног иследника и његове „жртве“ за извршено кривично дело*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2006, 406–407.

у примени мере прикривеног иследника прозилази из неповерења чланова злочиначке организације према новим члановима, што им онемогућава продор у сам врх злочиначке пирамиде. Осим ове препреке, разлози ретког коришћења мере се налазе и у недовољно јасној правној уређености обима и услова деловања прикривеног иследника у криминалном окружењу. Имајући у виду наведено, примена ове мере је строго условљена поштовањем принципа легалитета, сразмерности, супсидијарности и надзора¹³.

Прикривени иследници дају највише успеха у прикупљању доказа о извршеним кривичним делима која остају непозната органима гоњења. Значајан проценат међу тим делима имају консесуални деликти односно кривична дела „без оштећеног“, која се извршавају уз сагласност обе стране и ником није у интересу пријављивање органим прогона, док је затицање на делу или откривање на основу сазнања из других извора сасвим изузетно. Класични примери за ове облике кривичних дела су корупција, проституција и др. Често су невидљиви и врло опасни деликти нужног саизвршилаштва, када ни жртва није заинтересована за пријављивање кривичног дела јер се боји, или се и сама налази у кажњивој зони.¹⁴ Наведена кривична дела укључују тајне, комплексне и вољне радње, које је врло тешко, ако не и немогуће, истражити ако полиција треба да чека на изјаве сведока, физичке доказе. Како би се та кривична дела успешно гонила, полиција мора да се инфилтрира у редове криминалаца.¹⁵

ПРИКРИВЕНИ ИСЛЕДНИК У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У правни систем Републике Србије посебне доказне радње су уведене одредбама Законика о кривичном поступку из 2001. године, који је, у поглављу „Посебне одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела“ регулисао само једну посебну доказну радњу – надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникације другим техничким средствима и оптичко снимање лица. Изменама и допунама Законика о кривичном поступку из 2002. године, предвиђене су и друге посебне доказне радње, укључујући и ангажовање прикривеног иследника. Суштина прописивања посебног поступка за кривична дела организованог криминала је потреба да се обез-

¹³ Лукић, Т., *Посебности кривичног поступка за организованог криминал, тероризам и корупцију*, докторска дисертација, Нови Сад, 2006, 150.

¹⁴ Лукић, Т., *нав. дело*, 507.

¹⁵ Joh, E. E., *Kršenje zakona radi njegovog sprovođenja: učešće prikrivenih agenata policije u izvršenju krivičnih dela*, *Bezbednost*, 1/2013, 198.

беди лакше откривање и доказивање ових тешких кривичних дела, за шта одредбе општег поступка нису најпогодније.¹⁶

Ratio legis увођења посебних доказних радњи, прописивања круга кривичних дела у погледу којих се ове мере могу предузимати и услова за њихово предузимање (како општих, која важе за све посебне радње, тако и посебних, која се односе на сваку појединачну посебну доказну радњу) налази се у стварању „повољнијих нормативних и фактичких услова за разјашњавање и доказивање тог облика криминалног понашања”¹⁷. Према Законнику о кривичном поступку¹⁸ посебне доказне радње се могу одредити према лицу за које постоје основи сумње да је учинило кривично дело из чл. 162. Законика а на други начин се не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било отежано. Посебне доказне радње се изузетно могу одредити и према лицу за које постоје основи сумње да припрема неко од наведених кривичних дела, под условом да околности случаја указују да се на други начин кривично дело не би могло открити, спречити или доказати или би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност.

Законски услови за ангажовање прикривеног иследника

Ангажовање прикривеног иследника је „најексклузивнија” посебна доказна радња, која носи и највећу опасност, с обзиром да подразумева инфилтрирање лица одређеног за прикривеног иследника у криминалну групу, с циљем да „уђе” у групу као њен члан, како би могао доћи до потрених података и доказа о кривичном делу. Стога примена ове мере захтева испуњење прецизно одређених услова (материјалног и формалног).

Материјални услов ангажовања прикривеног иследника подразумева кумулативно испуњење два елемента, у погледу: 1) врсте кривичног дела за које се мера може применити – постојање основа сумње да је извршено кривично дело за које је посебним законом одређено да поступа тужилаштво посебне надлежности, и 2) доказних тешкоћа које изискују примену ове посебне доказне радње – да се применом других доказних радњи не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано.

У нашој теорији је спорно питање примене мере ангажовања прикривеног иследника у случају постојања основа сумње да се припрема

¹⁶ Лазин, Ђ., *Прикривени иследник у кривичном поступку*, Правни живот, 9/2004, 487.

¹⁷ Шкулић, М., *нав. дело*, 379.

¹⁸ Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

одређено кривично дело. Аутор Лукић је става да није потребно да се сумња да је кривично организованог криминала извршено, већ је довољна сумња да постоји криминална организација, припадност одређеног лица тој организацији и могућност да би кривично дело организованог криминала могло бити извршено. Основи сумње треба да постоје према бар једном одређеном лицу. Овде се обично ради о индицијама којих мора бити више и оне се морају односити на одређено лице или на више њих.¹⁹

Формални услов за ангажовање прикривеног иследника се састоји, такође, од два кумулативно испуњена елемента. Први елемент се односи на постојање процесне иницијативе јавног тужиоца у облику образложеног предлога. Други елемент подразумева доношење одлуке којом се та иницијатива одобрава, односно судија за претходни поступак доноси образложену наредбу којом одобрава спровођење мере. Испуњеност услова за ангажовање прикривеног иследника оцењује се према чињеницама које стоје на располагању судији за претходни поступак у тренутку доношења наредбе за примену мере а не „према закључку првостепеног суда о томе да ли се радило о кривичном делу организованог криминала или не“²⁰.

С обзиром на препреке и проблеме које носи примена мере, посебне услове који морају бити испуњени да би се ангажовање прикривеног иследника могло одредити, треба имати на уму да њено одређивање не би смело да поприми рутински карактер. Субјект коме припада право иницирања предузимања мере ангажовање прикривеног иследника (као и других посебних доказних радњи) дужан је да у свом захтеву објасни постојање и природу тешкоћа ради чијег је превазилажења неопходна примена такве мере.²¹

Одређивање прикривеног иследника и ко може бити ангажован

Након одобравања мере, конкретизација лица које ће бити ангажовано за прикривеног иследника препуштена је надлежним службама. Прикривеног иследника под псеудонимом или шифром одређује министар надлежан за унутрашње послове, директор Безбедносно-информативне агенције или директор Војнобезбедносне агенције (примарно), односно лице које они овласте (секундарно).

¹⁹ Лукић, Т., *нав. дело*, 509.

²⁰ Илић, Г., Матић Бошковић, М., *Посебне мере њајног љрикуљвања љодашка у кривичном љосиууку – љољед из љравосуђа*, Београдски центар за безбедносно политику, Београд, 2015, 16.

²¹ Шкулић, М., *нав. дело*, 380.

Према актуелном законском решењу за прикривеног иследника, по правилу, може бити одређено овлашћено службено лице органа унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције, а уколико то захтевају посебне околности случаја може бити ангажовано и друго лице, које може бити и страни држављанин. Уколико се јави ситуација да за прикривеног иследника буде одређено лице које није припадник Министарства унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције, субјект овлашћен за одређивање прикривеног иследника би требало да у решењу којим неко лице одређује за ту улогу, образложи посебне околности сучаја које налажу потребу за постављањем тог лица.²²

У погледу могућности да за прикривеног иследника може бити, под одређеним условима, ангажован страни држављанин, треба указати на решење у претходном Законнику о кривичном поступку,²³ које је било другачије у том делу, јер је за ангажовање страног држављанина као прикривеног иследника постављао услов постојања узајамности. Наведено решење је било адекватније, јер је приликом испуњености услова за ангажовање страног држављанина као прикривеног иследника, било потребно узети у обзир билатералне и мултилатералне међународне уговоре о међународној полицијској сарадњи, нарочито уколико се истраге спровode у вези са сузбијањем међународног кријумчарења дрога, оружја, фалсификовања новца.

Нови Законик о кривичном поступку више не прописује да за прикривеног иследника мора бити ангажовано „друго обучено лице”. Законодавац се вероватно руководио чињеницом да Законик о кривичном поступку не садржи одредбе у погледу конкретизације начина деловања прикривеног иследника, које се спроводи по правилима оперативног рада, и самим тим подразумева да ће се обука вршити у складу са наведеним правилима.

Надаље, законодавац није прецизно навео да прикривени иследник не може бити лице које потиче из криминалног окружења, што оставља простора за мишљење да је такво решење могуће. Иако сам појам иследник указује да је реч о особи која је полицајац или обавља послове сличне полицијским, у циљу спречавања евентуалних злоупотреба у пракси, не би било лоше да се овакво прецизирање унесе у законски текст. Ово тим пре што прикривени иследник у свом ангажману располаже бројним овлашћењима и што је, због природе његовог деловања, теже спроводити контролу над његовим радом.

²² Илић, Г., Матић Бошковић, М., *нав. дело*, 16.

²³ Законик о кривичном поступку, *Службени гласник СРЈ*, бр. 70/2001 и 68/2002 и *Службени гласник РС*, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005-други закон, 49/2007, 20/2009-други закон, 72/2009 и 76/2010.

Трајање мере ангажовања прикривеног иследника

Временски период на који се одобрава мера ангажовања прикривеног иследника разликује се од државе до државе. Према Законику о кривичном поступку Републике Србије ова мера траје колико је потребно да се прикупе докази, а најдуже годину дана. По потреби, на образложен предлог јавног тужиоца, судија за претходни поступак може продужити трајање мере за најдуже шест месеци. Трајање мере је ограничено одредбом да се ангажовање прикривеног иследника прекида чим престану разлози за њену примену. Уочава се да је трајање ангажовања прикривеног иследника уређено нешто другачије него трајање других посебних доказних радњи, што заједно са ограничењем примене мере на кривична дела за које је посебним законом одређено да поступа тужилаштво посебне надлежности, додатно наглашава њен *ultima ratio* карактер и сложеност у погледу примене.

Овлашћења прикривеног иследника

Ради што успешнијег извршења свог задатка, прикривени иследник има одређена овлашћења у погледу могућности употребе техничких средстава за фотографисање или тонско, оптичко или електронско снимање, овлашћења за улазак у туђи стан и друге просторије и сл. Како наведена овлашћења представљају изузетке од права на приватност, она морају бити строго законом регулисана.²⁴

Подаци које прикупља прикривени иследник и њихов доказни значај

Ангажовање прикривеног иследника је мера која подразумева прикупљање две врсте података од стране прикривеног иследника: а) подаци који ће сами по себи моћи да представљају доказ у кривичном поступку, и б) подаци који не представљају доказ сами по себи, већ који доказни значај добијају у склопу исказа прикривеног иследника у својству сведока. Радње прикривеног иследника по природи ствари имају неформалан карактер све док он не буде саслушан као сведок.

²⁴ Лукић, Т., *нав. дело*, 513.

Прикривени иследник као сведок у кривичном поступку

Испитивање прикривеног иследника као сведока је факултативног карактера, односно оно представља само процесну могућност. Када је реч о начину саслушања прикривеног иследника, примењују се општа правила саслушања сведока. Једини изузетак у односу на статус других сведока јесте правило о тајности идентитета прикривеног иследника приликом његовог испитивања у својству сведока. Прикривени иследник се испитује као сведок под шифром или псеудонимом, тако да се странкама и браниоцу не открије његова истоветност.

Исказ прикривеног иследника нема карактер ексклузивног доказа, јер се судска одлука не може засновати искључиво или у одлучујућој мери на исказу прикривеног иследника. Разлог за ову одредбу не треба *a priori* тражити у неповерењу према овој врсти сведока, већ као ограничење у прилог начела правичности. Утемељена је на ставу да онда када се ради о исказу сведока који је непознат за странке, произилази неопходност да такав доказ сам по себи, а у одсуству других доказа, не може бити довољан да би се на њему засновала одлука суда, посебно осуђујућа пресуда.²⁵

ОДГОВОРНОСТ ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА ЗА ПРОТИВПРАВНЕ РАДЊЕ У ТОКУ СВОГ АНГАЖОВАЊА

Ангажовање прикривеног иследника подразумева његово инфилтрирање у криминалну организацију и прикривено деловање у циљу прикупљања релевантних података. Овакво деловање, по правилу, подразумева и предузимање одређених мера и активности које се налазе на граници легалног а неретко прелазе у кажњиву зону, укључујући и извршење кривичних дела. У таквим случајевима, било какав покушај да се избегне предузимање захтеваних активности у оквиру криминалне организације може изазвати сумњу од других припадника криминалне групе и довести до откривања идентитета и физичког интегритета прикривеног иследника. Због наведене „несигурности” прикривеног иследника у погледу тога шта и под којим условима може предузети у одређеној ситуацији, потребно је законом прецизно уредити питања (не)одговорности прикривеног иследника у погледу његовог противправног деловања у току ангажовања.

²⁵ Шкулић, М., *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2011, 1256.

Забрана подстрекавања на извршење кривичног дела

У погледу кривичне одговорности прикривеног иследника у току његовог ангажовања у Законнику о кривичном поступку постоји само једна одредба. Изричитом законском одредбом забрањено је да прикривени иследник подстиче на извршење кривичног дела. Он не може деловати у својству „агента провокатора”, односно уколико би прикривени иследник вербалном или неком другом радњом код неког припадника криминалне групе створио или учврстио одлуку да изврши кривично дело, изложио би се кривичном гоњењу и кажњавању.

У пракси се неретко дешавају ситуације које излазе из оквира законске регулативе. Нпр. полиција сазна да се одређено лице бави трговином дроге и онда организује акцију где се припадник полиције јавља као купац. Непосредно пре саме „трансакције” или у току њеног одвијања, долази до лишавања слободе продавца дроге. Полицајац који је учествовао у акцији се, уколико дође до покретања кривичног поступка, позива евентуално као сведок или се чак прикрива његова улога у спровођењу акције. Аутор Шкулић је мишљења да овакве ситуације, иако имају криминално-политичко оправдање, нису у складу са законом, те да треба створити законску могућност која би дозвољавала провоцирање извршења одређених кривичних дела (корупција, кривична дела везана за опојне дроге, организовани криминалитет), позивајући се на то да слична решења постоје у другим законодавствима.²⁶

Извршење кривичног дела од стране прикривеног иследника

Наш Законик о кривичном поступку нема изричитих одредби о извршењу кривичног дела од стране прикривеног иследника. У погледу наведеног питања треба разликовати две ситуације: 1) уколико прикривени иследник изврши кривично дело ван свог ангажовања и 2) уколико прикривени иследник изврши кривично дело у току ангажовања (било чињењем, како би прикрио свој положај и идентитет, или нечињењем, у ситуацији када не спречи извршење кривичног дела).

У погледу прве ситуације, односно уколико прикривени иследник изврши кривично дело ван свог ангажовања, примењују се општа правила за утврђивање одговорности и кажњавање прикривеног иследника.

Друга ситуација је изузетно сложена и њено решавање разликује се у англосаксонском правном систему у односу на европско-континентални.

²⁶ Шкулић, М., *нав. дело*, 390.

Вршење и провоцирање кривичних дела од стране прикривеног иследника у земљама континенталног правног система је забрањена. У Италији прикривеном иследнику није дозвољено да врши нити да провоцира кривична дела, односно да делује у улози „агента провокатора”. У Немачкој је забрањено вршење кривичних дела, али се он ослобађа одговорности за евентуална кривична дела која је извршио у случају крајње нужде с циљем добијања поверења криминалне организације.

С друге стране, у САД, као земљи англосаксонског правног система, дозвољено је да под одређеним условима тајни агент врши кривична дела. Уколико после започете тајне истраге наступи ситуација да прикривени иследник не може избећи извршење кривичног дела, о томе мора обавестити и добити одобрење од надлежног службеника Федералне полиције. Ако то из објективних разлога није могуће, прикривени иследник може учествовати у кривичном делу и без одобрења, али у року од 48 сати о томе мора обавестити Савезну дирекцију ФБИ. Ако постоји опасност од примене силе и наношења повреда трећих лица, одобрење даје директор ФБИ.²⁷

Наш Законик о кривичном поступку на садржи одредбе о (не)одговорности прикривеног иследника за извршено кривично дело у току свог ангажовања, чиме оставља отворене могућности за различита тумачења. У теорији су присутна три различита решења у погледу решавања овог питања:

1.– Екстремно, да прикривени иследник не треба да одговара за извршено кривично дело. Заступници овог става наводе да већ само ангажовање прикривеног иследника и његово убацивање у криминалну групу подразумева да у њеном саставу мора да врши кривична дела, као и сви остали чланови групе, јер у супротном постоји велика вероватноћа да буде откривен. Овакво решење је заступљено у САД, али условом да је то нужно потребно како би се: прибавиле информације, сазнања или доказна средства којима се остварују циљеви кривичног гоњења извршилаца најтежих кривичних дела у саставу мафијашке организације; очувала веродостојност прикривеног иследника; отклонила смртна опасност или опасност од тешке телесне повреде прикривеног иследника. Основни приговор оваквом ставу је да свака држава има циљ да се бори против криминалитета, а давање законских овлашћења за извршење кривичног дела од стране прикривеног иследника доводи до сасвим супротног ефекта.²⁸

²⁷ Лукић, Т., *нав. дело*, 160.

²⁸ Ничић, Ж., *Прикривени иследник као стандард у супротстављању организованом криминалу*, у: *Супротстављање организовао криминалу: правни оквир, међународни стандарди и процедуре*, Научно-стручни скуп са међународним учешћем Тара 27–29. мај 2013, Београд, Криминалистичко-полицијска академија, 492.

Пракса одобравања кривичних дела је тајна, неоправдана и у сукобу са неким од основних претпоставки демократског вршења полицијских дужности. Шта је одобрено вршење кривичних дела? Реч је о пракси да се прикривеним полицијским службеницима дозвољава понашање које би било кривично ван контекста истраге. Упркос широкој употреби у тајним операцијама, одобрени криминал је предмет малог броја прописа и упутстава. Одобрени криминал имплицира нека од основних питања о улози полиције у демократском друштву. Ова питања укључују контролу дискреционог поступања у полицијском раду, транспарентност доношења одлука и морални ауторитет полиције.²⁹

2.– Делимична одговорност прикривеног иследника – не одговара за кривична дела која је учинио у свом раду уколико их је извршио у ситуацији крајње нужде. То значи да прикривени иследник не чини кривично дело уколико је одговарајућу радњу којом је проузроковао кривично-неправно релевантну последицу, предузео да би тиме од себе или другог отклонио истовремену нескривљену опасност која се на други начин није могла отклонити, а при том учињено зло није веће од зла које је претило. Уколико прикривени иследник изазове опасност из нехата или прекорачи границе крајње нужде, он се тада сматра учиниоцем кривичног дела, али се може блаже казнити, а ако је до прекорачења дошло под особито олакшавајућим околностима, он може да буде и ослобођен од казне.³⁰

Овај став полази од тога да се већ самим ангажовањем и уласком у криминално окружење прикривени иследник излаже опасности. Приликом утврђивања његове одговорности треба поставити питање да ли је прикривени иследник био дужан да се излаже опасности. С обзиром на његову професију овлашћеног полицијског службеника, произилази да има дужност излагања. Међутим, ни ова дужност није апсолутна. Полицајац није дужан да се излаже опасности уколико је сасвим извесно да ће доћи до његове смрти. С обзиром да је већ својим ангажовањем прикривени иследник изложен опасности, а када се пред њега постави ситуација да мора да изврши кривично дело како би прикрио свој идентитет и заштитио свој живот, ради се о додатној опасности која превазилази његову професионалну обавезу. Зато он треба да буде свестан да нема законски основ да врши кривично дело, али уколико је у питању ситуација да мора да спаси свој живот или живот другог, да неће бити рутински гоњен већ да ће се примењивати правила крајње нужде, уколико су за то испуњени услови. Ово решење нарочито долази у обзир у ситуацији у којој је потпу-

²⁹ Јоћ, Е. Е., *нав. дело*, 197.

³⁰ Наведени став заступа аутор Шкулић. Шкулић, М., *нав. дело*, 399.

но извесно да би одређена последица наступила чак и да се он уздржао од учествовања у извршењу кривичног дела.

Аутор Шкулић наводи да правила која се односе на ситуацију извршења кривичног дела од стране прикривеног иследника у крајњој нужди, важе и за његово помагање (било физичко, било психичко), док је неспорно да прикривени иследник не може деловати као подстрекач, с обзиром да у погледу његовог деловања у својству „агента провокатора” постоји изричита законска одредба.³¹

3.– Прикривени иследник је одговоран за кривична дела која је извршио у свом раду. Свако искључење кривичне одговорности мора се навести експлицитно у закону или се то мора подвести под неки од општих основа за искључење постојања кривичног дела или кривичне одговорности. Заговорници овог става полазе од тумачења да уколико је забрањено мање, односно подстрекавање на извршење кривичног дела, тим пре је забрањено више, односно извршење кривичног дела од стране прикривеног иследника.³²

С обзиром на сложеност наведеног питања, најбоље решење је законско регулисање (не)одговорности прикривеног иследника, нарочито јер се може очекивати да ће у будућности криминалне групе под сталним притиском законодавства, постајати све опрезније у свом деловању и вршити чешће провере спремности својих припадника на разне начине, па и кроз вршење кривичних дела.

ЗАКЉУЧАК

Криминалитет у савременим условима, а нарочито његови организовани облици, представљају опасност не само по једну државу, већ и шире, по међународну безбедност. Традиционалне криминалистичке мере, које се примењују код класичних кривичних дела, остају немоћне када је реч о кривичним делима организованог криминалитета и других тешких кривичних дела. Стога се јавља потреба за увођењем посебних доказних радњи, као решења за успешно откривање, доказивање и спречавање најтежих облика криминалитета. Како специфична природа, облици и опасност које са собом носе најтежа кривична дела захтевају посебан приступ у циљу њиховог сузбијања, неопходни су и посебни услови за примену ових посебних мера. Наведене посебне доказне радње у одређеној мери ограничавају људска права, што доводи до настајања одређених приговора у по-

³¹ Шкулић, М., *нав. дело*, 1254.

³² Лазин, Ђ., *нав. дело*, 495–496.

гледу њихове примене. Поље њихове примене мора бити веома уско, под стриктно дефинисаним законским условима, како би се постигла сврха због које су и прописане.

Једна од најзначајнијих, али и најсложенијих посебних доказних радњи је ангажовање прикривеног иследника. Основни проблеми и препреке у примени ове мере налазе се у томе што прикривени иследник улази у криминалну групу с циљем да тајно, прикривено делује у циљу прикупљања података неопходних за покретање кривичног поступка. Опасност у његовом деловању је стална, јер у сваком тренутку постоји могућност да буде откривен, нарочито уколико се издваја својим деловањем, тиме што не поступа на исти начин као други чланови. Наиме, неретко се може догодити ситуација која захтева да прикривени иследник мора да изврши кривично дело како не би изазвао подозрење других припадника криминалне организације. Међутим, уколико кривично дело изврши или не спречи његово извршење а имао је података о томе да се припрема извршење, поставља се питање његове кривичне одговорности. Ово питање се различито регулише у упоредним законодавствима, док наш законодавац не даје одговор на наведени проблем. Тиме се прикривени иследник налази у неизвесности а у теорији је могуће различито тумачење његове (не)одговорности, што додатно компликује његов положај.

И поред приговора у погледу одређених проблема које ангажовање прикривеног иследника носи, опасности неког ефикасног метода саме по себи нису довољан разлог за његово одбацивање, јер не постоји метод који се не може злоупотребити. Уместо тога, неопходно је донети квалитетно законско решење у погледу ангажовања прикривеног иследника, обављење овог ангажмана поверавати квалитетно обученим појединцима, којима ће бити пружене гаранције безбедности и прецизно одређене границе њихових овлашћења у току ангажовања. Што су овлашћења прикривеног иследника и границе његовог деловања веће, тиме и његов рад може бити ефикаснији. И обрнуто, увођење већих ограничења онемогућава рад прикривеног иследника а самим тим доводи у питање и сврху постојања наведеног института.

Као прелазно решење у нашем кривичном процесном праву у погледу решавања питања кривичне одговорности прикривеног иследника, до доношења конкретног законског решења, најефикасније би било решавање овог питања по правилима о крајњој нужди. Такође, јавни тужилац може да цени сврсисходност кривичног гоњења прикривеног иследника на основу интереса који је у конкретном случају претежнији: гоњење прикривеног иследника за извршено кривично дело или прогон лица против којих је ангажован.

Међутим, како сва могућа решења дају могућност слободне оцене од стране надлежних органа, што оставља и могућност злоупотребе, најбоље решење би било законско регулисање овог питања, као и стално преиспитивање и усавршавање института прикривеног иследника у складу са захтевима које савремени криминалитет поставља пред државу.

ЛИТЕРАТУРА

- Илић, Г., Матић Бошковић, М., *Посебне мере шпajног прикpивљaња подшпакa у кpивичном подшпуйку – подглед из пpавосуђa*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2015.
- John E. E., *Кpишење законa ради његовог сpровођења: учешће прикpивених ађенaшa полиције у извршењу кpивичних дела*, Безбедност, 1/2013.
- Koriath, G., *Verdeckter Ermittler: ein europaweit taugliches Instrument? Oder-brauchen wir – länderübergreifende Normen für den Einsatz verdeckter Ermittler*, Kriminalistik, 8–9/1996.
- Лазин, Ђ., „Прикpивени иследник у кpивичном поступку”, *Правни животи*: часопис за правну теорију и праксу, 9/2004.
- Лукић, Т., *Прикpивени иследник*, Гласник Адвокатске коморе Војводине 10/2005.
- Лукић, Т., *Посебносшти кpивичног подшпуйка за оргaнизовани кpиминал, штероризам и корупцију*, докторска дисертација, Нови Сад, 2006.
- Madinger, J., Money Laundering, A Guide for Criminal Investigators – Third Edition <https://www.crcpress.com/Money-Laundering-A-Guide-for-Criminal-Investigators-Third-Edition/Madinger/9781439869123#googlePreviewContainer>
- Маринковић, Д., Ђурђевић, З., *Прикpивени иследник у законодавсшву Србије: анализа сшорних шшшања пpимене*, Правни живот, 10/2007.
- Матијевић, М., „Кpиминалистички аспекти ангажовања прикpивеног истражиоца”, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka: naučno-stručni časopis iz oblasti pravnih nauka*, Banja Luka, 1/2011.
- Ничић, Ж., *Прикpивени иследник као сшандард у сшпpоисшављању оргaнизованом кpиминалу*, у: „Супротстављање оргaнизованом кpиминалу: правни оквир, међународни стандарди и процедуре”, Научно-стручни скуп са међународним учешћем, Тара, 27–29. мај 2013. године, Кpиминалистичко-полицијска академија, Београд.
- The Attorney General’s Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercovers Operations <http://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2013/09/24/undercover-fbi-operations.pdf>.
- Фејеш, И., *Одђоворносш прикpивеног иследника и његове „жршве” за извршено кpивично дело*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2006.
- Шкулић, М., *Прикpивени иследник – законско решење и нека сшорна шшшања*, Безбедност, 3/2005.

**ENGAGEMENT OF THE UNDERCOVER AGENT,
WITH EMPHASIS ON THE RESPONSABILITY
OF THE UNDERCOVER AGENT
FOR THE UNLAWFUL CONDUCT DURING HIS ENGAGEMENT**

Tatjana Petrović, Ph. D. Student
University of Belgrade Faculty of Law

S u m m a r y

Basic characteristics of the organized crime and problems in preventing, detecting and proving criminal acts of organized crime and other severe crimes raises the question of adequate reaction of the state. Traditional investigation measures and methods which are used in fight against “ordinary” criminal acts do not represent an adequate solution, and there is a need for a proactive approach, which includes the introduction and usage of special investigation measures.

Faced with an overall need for the effective prosecution of organized crime, the Serbian legislature has implemented some special investigation measures, among which is the use of undercover agents. The concept of undercover agent had not existed in Serbia until the Amendments to the Criminal Procedure Law in December 2002. However, it has existed in many European and other countries which have introduced this solution in the legal procedure mainly to improve combat against organized crime.

The application of this special investigation measure carries certain problems because the undercover agent has some powers that limit human rights. Because of this problem, there are different opinions in the legal theory about validity of this measure. However, the fact that traditional measures do not give adequate results in combat against organized crime is a reason to reconsider the idea of engagement of the undercover agent and other special investigation measures, to precisely determine the conditions for their implementation and limit their application only to situations when adequate results to the most severe forms of crime can not be achieved.

Keywords: special investigation measures, undercover agent, criminal offence committed by the undercover agent

Siniša Moravac,
student treće godine osnovnih studija
Pravnog fakulteta u Novom Sadu

ODGOVORNOST PRIKRIVENOG ISLEDNIKA*

SAŽETAK: Klasični kriminalistički metodi, uprkos visokom stepenu razvijenosti, pokazali su se neefikasnim u suzbijanju organizovanog kriminala. Kao i druga savremena krivičnoprocesna zakonodavstva, i naš zakonodavac je omogućio primenu posebnih dokaznih radnji. Rezultati koji se njihovom primenom postižu nisu zanemarljivi, ali sasvim sigurno nisu ni problemi vezani za njihovu praktičnu primenu i zakonska rešenja.

Jedna od posebnih dokaznih radnji je prikriveni islednik. U radu će ukratko biti prikazane pojedine karakteristike posebnih dokaznih radnji i instituta prikrivenog islednika. Cilj i težište rada je na detaljnoj analizi zakonskih i teorijskih rešenja vezanih za odgovornost prikrivenog islednika za izvršena krivična dela u okviru kriminalne organizacije. Prikazaće se i zakonska rešenja u pojedinim stranim zakonodavstvima.

Ključne reči: prikriveni islednik, kriminalna organizacija, krivični postupak

POSEBNE DOKAZNE RADNJE

Posebne dokazne radnje u literaturi možemo sresti pod različitim nazivima: tajne operacije, specijalne istražne tehnike, posebne mere, specijalni istražni metodi i slično. Bez obzira kako ih nazovemo to su tajne operacije koje se

* Rad primljen 9. 2. 2016. godine.

sprovođe uz pomoć odgovarajućih tehničkih sredstava pogodnih za dokumentovanje saznanja, a bez znanja lica koja su pogođena tom merom.

Tajne operacije predstavljaju zakonom ustanovljen postupak u kome se koristi niz mera sa ciljem pridobijanja poverenja lica osumnjičenih za pripremanje ili izvršenje zakonom određenih, teških krivičnih dela, ili kako bi ovlašćena službena lica prikupila saznanja i dokumentovala postupke osumnjičenih lica, a sve u cilju prikupljanja dokaza i utvrđivanja obima kriminalnih aktivnosti osumnjičenih lica.¹

Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine² predviđa sledeće posebne dokazne radnje: tajni nadzor komunikacije (čl. 166–170. ZKP), tajno praćenje i snimanje (čl. 171–173. ZKP), simulovani poslovi (čl. 174–177. ZKP), računarsko pretraživanje podataka (čl. 178–180. ZKP), kontrolisana isporuka (čl. 181–182. ZKP) i prikriveni islednik (čl. 183–187. ZKP).

Imajući u vidu karakter pomenutih mera ZKP detaljno određuje uslove nužne za njihovu primenu.

Prvi uslov jeste postojanje osnova sumnje da je lice učinilo (izuzetno i ako postoje osnovi sumnje da priprema) neko od krivičnih dela navedenih u čl. 162. ZKP. Pomenutim članom taksativno su nabrojana krivična dela propisana Krivičnim zakonikom, a u odnosu na koja se primenjuju posebne dokazne radnje.³ Međutim, u kontekstu ovog rada, izuzetno je relevantna činjenica da je angažovanje prikrivenog islednika moguće samo u odnosu na krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti. Javna tužilaštva posebne nadležnosti su Tužilaštvo za organizovani kriminal i Tužilaštvo za ratne zločine.

Prema drugom uslovu neophodno je da prikupljanje dokaza na drugi način nije moguće ili bi bilo znatno otežano. Ispunjenost ovog uslova ceni se na osnovu okolnosti svakog pojedinog slučaja.

Nakon izlaganja o pojmu, vrstama i uslovima nužnim za preduzimanje pomenutih dokaznih radnji, od izuzetnog je značaja sagledati odnos posebnih dokaznih radnji sa ljudskim pravima i slobodama. Na primer, nadziranjem i snimanjem komunikacije koja se obavlja putem telefona i drugih tehničkih sredstava predstavlja ozbiljno narušavanje privatnosti lica pogođenog merom. Računarskim pretraživanjem podataka vrši se uvid u već obrađene lične ili kakve druge podatke i njihovo poređenje sa podacima koji se odnose na osumnjičenog ili krivično delo. Podaci se mogu odnositi na: medicinske intervencije, kretanje novca na bankovnim računima, turistička putovanja, prihode i plaćene

¹ Bugarski, T.: *Dokazne radnje u krivičnom postupku*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2014, 24.

² Zakonik o krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZKP), *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

³ Detaljan prikaz krivičnih dela neće biti dat u radu. Videti čl. 162. ZKP.

poreze, saobraćajne prekršaje, sudske postupke i slično. Dakle, može se govoriti o povredi različitih prava.

Upravo iz tih razloga ustanovljeni su određeni dodatni uslovi. Naime, posebne dokazne radnje se mogu koristiti samo kao krajnje sredstvo, kada se klasičnim kriminalističkim sredstvima i postupanjima ne mogu obezbediti adekvatni rezultati. Mogu se primeniti samo ako su u pitanju teška krivična dela koja su taksativno nabrojana u ZKP. Izrečena mera mora biti precizno vremenski ograničena, a može se obustaviti i pre proteka roka, ukoliko prestanu razlozi zbog kojih je bila primenjena. Angažovanje prikrivenog islednika je moguće isključivo na osnovu odluke nadležnog sudskog organa, a postignuti rezultati moraju biti u srazmeri sa ograničenim pravima. Od ništa manjeg značaja nije ni kontrola nad zakonitim sprovođenjem mere. Pomenuti uslovi zapravo predstavljaju ograničenja, te znatno usložnjavaju postupak primene, ali su potpuno primereni s obzirom da su predviđeni u cilju minimiziranja nedostatka mera.

Prema čl. 2, st. 1, t. 34. ZKP organizovani kriminal predstavlja vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika. Organizovana kriminalna grupa je grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi (čl. 2, st. 1, t. 33. ZKP). Karakteristike organizovanog kriminala i organizovanih kriminalnih grupa su: tajnost, trajnost ili težnja ka trajnosti, profesionalizam članova, sklonost ka primeni nasilja, koruptivne veze sa pojedinim predstavnicima državne vlasti, hijerarhijsko ustrojstvo i drugo.

Ukoliko dovedemo u vezu pomenute karakteristike sa karakteristikama posebnih dokaznih radnji možemo konstatovati da je njihova primena jedino adekvatno rešenje. Jedino je posebnim dokaznim radnjama moguće anulirati pomenute karakteristike organizovanog kriminala, a na taj način su prevaziđeni nedostaci klasičnih policijskih metoda. Bez primene pomenutih mera najveći broj krivičnih dela organizovanog kriminala ostao bi nepoznat. Još jedan argument u prilog tezi o opravdanosti primene je i znatno viši stepen društvene opasnosti dela organizovanog kriminala nego kod pojedinačnih krivičnih dela.

PRIKRIVENI ISLEDNIK

Prikriveni islednik je, iz više razloga, najkompleksnija posebna dokazna radnja. Pre svega, za njeno izricanje neophodno je ispunjenje izuzetnih uslova. Ti se uslovi odnose na: krivično delo – mora se raditi o krivičnom delu za koje je nadležno javno tužilaštvo posebne nadležnosti (materijalni uslov) i naredbu o angažovanju prikrivenog islednika (formalni uslov).

Pored ispunjenja opšteg materijalnog uslova u odnosu na sprovođenje dokaznih radnji, mora se raditi o *ultima ratio* dokaznoj situaciji. To podrazumeva da primenom drugih posebnih dokaznih radnji nije moguće prikupiti dokaze za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano. Ovim se naglašava da se prikriveni islednik angažuje onda kada je u pitanju prikupljanje dokaza u odnosu na krivična dela koja se odlikuju naglašenim dokaznim deficitom, a to je po logici stvari tipično za krivična dela organizovanog kriminala.⁴

Drugi razlog jeste opasnost po prikrivenog islednika. Naime, suština mere se ogleda u infiltriranju u organizovanu kriminalnu grupu radi tajnog prikupljanja podataka i informacija o kriminalnom delovanju grupe. Ukoliko bi prikriveni islednik bio razotkriven njegov fizički integritet bi, u najvećem broju slučajeva, bio ozbiljno ugrožen.

Na osnovu izloženog prikrivenog islednika možemo definisati kao „lice kojem je promenjen identitet i koje se u određenom vremenskom periodu infiltrira u organizovanu kriminalnu grupu radi tajnog prikupljanja informacija nepohodnih za otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje krivičnih dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti”⁵.

Naredni razlog koji ukazuje na složenost instituta, ali ujedno i na njegova ograničenja, je nepoverenje članova grupe prema novim članovima. Uobičajeno je da se lojalnost novih članova na različite načine testira. To može potrajati i duži vremenski period uz stalnu opasnost od otkrivanja njegove stvarne uloge. Čak i ukoliko prikriveni islednik uspe da stekne poverenje grupe, biće pozicioniran na nižem hijerarhijskom nivou. Prikriveni islednik bi mogao vremenom da napreduje unutar grupe, te dostigne više nivoe u njenoj organizaciji. Međutim, on gotovo nikada neće biti u mogućnosti da dospe u sam vrh organizacije, jer je licima na nižim nivoima (neposredni izvršioци krivičnih dela) nepoznat identitet lica koja grupom rukovode, upravljaju i izdaju naredjenja. Razlog tome je mogućnost identifikacije, hvatanja i procesuiranja neposrednih izvršilaca. Takva lica bi, u zamenu za određene pogodnosti, mogla da odaju one na vrhu lestvice, a to bi bilo pogubno po grupu.

Neminovno da je ova mera tesno povezana sa brojnim teškoćama i ograničenjima koji umanjuju njenu efikasnost. Naravno, to ne znači da je ona u potpunosti obezvređena, što potvrđuju slučajevi u kojima su postignuti dobri rezultati.⁶

⁴ Škulić, M.: *Osnovne novine u krivičnom procesnom pravu Srbije – Novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, 67.

⁵ Brkić, S.: *Krivično procesno pravo I*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2014, 395.

⁶ Jedan od zapaženijih slučajeva iz američke prakse je slučaj FBI agenta Boba Hamera (Bob Hamer) koji je bio infiltriran, u vremenskom periodu od 2002. do 2005. godine, u azijsku organizovanu kriminalnu grupu. Na početku rada se smatralo da se grupa bavi krijumčarenjem cigareta, međutim, kasnije se ispostavilo da je odgovorna i za krijumčarenje oružja, narkotika

Prikriveni islednici mogu postići daleko zavidnije rezultate kada su u pitanju krivična dela koja se tradicionalno ne prijavljuju. Takva dela se nazivaju konsenzualnim krivičnim delima (korupcija, prostitucija, trgovina oružjem, drogom i duvanom i drugo).

Ozbiljan nedostatak instituta je i nejasna pravna situacija, a to stvara velike teškoće u njegovoj praktičnoj primeni i doprinosi njegovoj nepopularnosti.

ODGOVORNOST PRIKRIVENOG ISLEDNIKA ZA IZVRŠENA KRIVIČNA DELA

Najvažniji aspekt prikrivenog islednika – odgovornost za izvršena krivična dela, pravno je regulisan na krajnje nezadovoljavajuć način. Kao posledica toga nastaje široko polje mogućnosti za nastanak različitih stavova i tumačenja u teoriji. Pored toga, nastaju i problemi u praktičnoj primeni ove posebne dokazne radnje.

Pre nego što se pristupi analizi zakonskog rešenja i stavova u teoriji, treba podvući da će se ona odnositi isključivo na odgovornost za izvršena krivična dela u svojstvu prikrivenog islednika. Ukoliko krivično delo bude izvršeno od strane prikrivenog islednika, nevezano sa njegovim profesionalnim angažmanom, prikriveni islednik odgovara prema opštim pravilima, te, u tom slučaju, nema spornih pitanja i specifičnosti.

Odgovornost prikrivenog islednika prema Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine i analiza spornih pitanja

Prema ZKP zabranjeno je i kažnjivo da prikriveni islednik podstrekava na izvršenje krivičnog dela (čl. 185, st. 4). Dakle, izričito je zabranjeno jedino *podstrekavanje* na izvršenje krivičnog dela. Stoga se, kao logično, nameće pitanje da li je izvršilaštvo, saizvršilaštvo i pomaganje dozvoljeno.

Iz formulacije pomenute odredbe tumačenjem bi se moglo zaključiti da je izvršilaštvo, saizvršilaštvo i pomaganje dozvoljeno. Takvo shvatanje je, naravno, pogrešno. Naime, zabranjujući podstrekavanje zakonodavac neminovno zabranjuje izvršilaštvo i saizvršilaštvo, s obzirom da *podstrekač odgovara isto kao i da je izvršio krivično delo*. Takođe, izvršilaštvo i saizvršilaštvo predsta-

i falsifikovanog novca. Podaci koje je prikupio su doprineli procesuiranju 87 lica i rasturanju kriminalne organizacije. Slučaj je poznat kao *Operation Smoking Dragon*. Pomenuti agent je bio angažovan 20 puta kao prikriveni islednik, nekada je radio na više zadataka istovremeno. Preuzeto sa: https://www.fbi.gov/news/stories/2011/july/dragon_071811/dragon_071811; 11. 12. 2015.

vljaju znatno intenzivnije forme učešća u izvršenju krivičnog dela, pa ukoliko je zakonodavac zabranio manje, dakle podstrekavanje, tim pre je zabranio i više.

Kada se govori o pomaganju mogu se javiti dodatne sporne situacije. Razlog tome je činjenica da je pomaganje najlakši oblik saučesništva u užem smislu, dakle, lakši oblik od podstrekavanja. Prema tome, ukoliko se pode logikom primenjenom kod izvršilaštva i saizvršilaštva, i ima se u vidu da je pomaganje najslabija forma učešća u krivičnom delu, moglo bi se smatrati da je ono dozvoljeno. Kao i u prethodnom slučaju, i ovde obavezno treba imati u vidu pravila o odgovornosti saučesnika, prema kojim se pomagač kažnjava *isto kao izvršilac*, ali postoji i mogućnost blažeg kažnjavanja. Ta mogućnost komplikuje situaciju u velikoj meri. Nužno je praviti razliku između slučajeva u kojima je opravdano kažnjavanje pomagača isto kao izvršioca (podstrekač se tako kažnjava u svakom slučaju) i slučajeva kada to nije opravdano. To praktično znači da je i unutar samog pomaganja kao oblika saučesništva u užem smislu, nužno praviti podelu na one slučajeve koji zaslužuju da budu obuhvaćeni kriminalnom zonom i na one koji to ne zaslužuju. Uslovno rečeno, bila bi to podela na „teži” i „lakši” oblik pomaganja, gde je opravdano samo prvi smatrati zabranjenim i kažnjivim.⁷

Podstrekavanje se, naravno, ne mora pojaviti kod svih krivičnih dela, ali kada se pojavi, uvek je *condicio sine qua non* za izvršenje krivičnog dela. Radnja pomaganja ne mora da bude (iako u nekim slučajevima jeste) *condicio sine qua non* za izvršenje krivičnog dela.⁸ Za potrebe ovog rada slučaj kada je pomaganje *condicio sine qua non* će se tretirati kao „teži” oblik pomaganja. U tom slučaju ono se sadržinski ne razlikuje od podstrekavanja. To je još jedan razlog zbog kog nije opravdano automatski smatrati da je pomaganje dozvoljeno u svim slučajevima, jer nije izričito zabranjeno. U slučajevima kada se ne javlja kao uslov neophodan za izvršenje krivičnog dela moglo bi se govoriti o „lakšem” obliku pomaganja.

Na osnovu izloženog, pomaganje se može smatrati dozvoljenim samo kada nije *condicio sine qua non* za izvršenje krivičnog dela i kada nisu ispunjeni uslovi koji bi opravdali blaže kažnjavanje pomagača, a to zavisi od činjeničnog sklopa konkretnog slučaja. Kada je pomaganje *condicio sine qua non*, ne može se govoriti o ispunjenosti uslova za blaže kažnjavanje. Dakle, logičan zaključak je da je „lakši” oblik pomaganja dozvoljen. To nije tačno. Sa formalnog aspekta posmatrajući, za isključenje odgovornosti neophodna je odredba,

⁷ Svaki slučaj (oblik) pomaganja je, naravno, obuhvaćen kriminalnom zonom, podela na „lakši” i „teži” oblik pomaganja učinjena je za potrebe ovog rada, radi lakšeg pojašnjenja slučaja kada pomagač zavređuje da se kažnjava identično kao izvršilac krivičnog dela, a shodno tome, i kao podstrekač.

⁸ Stojanović, Z.: *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 277.

ali takvu odredbu ZKP, kada je u pitanju prikriveni islednik, ne sadrži.⁹ Shodno tome odgovoran je i za pomaganje. To dalje znači da je stav pojedinih autora prema kojem je pomaganje u načelu dozvoljeno,¹⁰ neodrživ. Pomaganje nije dozvoljeno ni u načelu.

S obzirom da je ZKP izričito zabranio samo podstrekavanje, pojedini autori izvode zaključak da je izvršenje krivičnih dela dozvoljeno, jer odgovara suštini i logici instituta prikrivenog islednika. Imajući u vidu nedostatak odredbe kojom bi se isključila odgovornost i ovaj stav je neprihvatljiv. Time se ne osporava činjenica da izvršenje krivičnih dela odgovara suštini i logici instituta.

Celishodnost zabrane podstrekavanja na izvršenje krivičnog dela se ne može osnovano osporavati. Međutim, bilo bi bolje rešenje, iako se to može činiti nelogičnim, da je zakonodavac zabranio pomaganje. Tako postignuti pozitivni efekti bili bi višestruki. Pre svega, granica intenzivnosti učešća u izvršenju krivičnog dela bila bi spuštена na najniži nivo. To znači da bi sve forme učešća, koje zavređuju da se nađu u kriminalnoj zoni, bile obuhvaćene zabranom (ako je zabranjeno manje, zabranjeno je i više). Ne bi bilo nužno utvrđivati da li je pomaganje *condicio sine qua non*, pa se ne bi mogao izvesti *pogrešan* zaključak da je „lakši” oblik pomaganja dozvoljen. Isto važi i za utvrđivanje postojanja okolnosti na osnovu kojih je opravdano pomagača kazniti blaže od izvršioca. Vredi napomenuti da će prikriveni islednik, ukoliko se ima u vidu smisao instituta, češće biti u prilici kada mora da izvrši krivično delo ili pomaže u njegovom izvršenju, a znatno ređe da podstrekava.

Nažalost, takvo poželjnije (ne i najbolje) rešenje, dovelo bi i do jednog ozbiljnog problema. Ukoliko bi bilo zabranjeno izvršilaštvo, saizvršilaštvo, podstrekavanje i pomaganje, institut bi bio u potpunosti obesmišljen i neefikasan. Naš zakonodavac, kako je već rečeno, ne daje odredbu kojom bi isključio odgovornost, pa je time postigao isti efekat. Dakle, posmatrajući problem sa formalnog aspekta, i sam nedostatak odredbe bi trebalo da otkloni postojeću teorijsku konfuziju.

Apsolutna neodgovornost prikrivenog islednika

Jedno ekstremno teorijsko rešenje vezano za odgovornost prikrivenog islednika je ono prema kom je on slobodan da vrši krivična dela i da za njih ne bude krivično odgovoran. Mogućnost nastupanja situacije u kojoj će islednik biti

⁹ Za razliku od odgovornosti prikrivenog islednika, zakonodavac je našao za shodno da reguliše odgovornost lica koje zaključuje simulovane poslove. Tako čl. 176, st. 2. ZKP određuje da ovlašćeno lice koje zaključuje simulovani posao ne čini krivično delo ako je radnja koju preduzima krivičnim zakonom predviđena kao radnja krivičnog dela.

¹⁰ Ilić, P. G., Majić, S., Beljanski, S., Trešnjev, A.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd, 2015, 475.

primoran da izvrši krivično delo ne treba shvatiti kao retkost, moglo bi se reći da je to pravilo. U najvećem broju slučajeva čak i za sam ulazak u organizovanu kriminalnu grupu neophodno je izvršenje krivičnog dela, a nekada čak i više krivičnih dela. Ukoliko ga ne izvrši, ne postoji mogućnost infiltracije, a institut gubi svaki smisao. Ukoliko uspe da se infiltrira, to nije kraj njegovom vršenju krivičnih dela. Od prikrivenog islednika će se zahtevati da povremeno izvrši određeno krivično delo da bi na taj način dokazao svoje sposobnosti i lojalnost grupi. Odbije li tada da ih izvrši opasnost je još veća – rizikuje da bude razotkriven.

Može se konstatovati da je vršenje krivičnih dela od strane prikrivenog islednika neminovnost, a ujedno i preduslov uspešnom sprovođenju i okončanju zadatka. Iz tih razloga ne postoji krivična odgovornost, a samim tim se neće krivično goniti.

Apsolutna sloboda u vršenju krivičnih dela je krajnje diskutabilna jer država na zločine odgovara zločinom. Pitanje je gde se nalazi granica do koje se sme ići u tome. Često će biti neophodno vršenje i teških krivičnih dela (ubistva, silovanja, teške telesne povrede i drugo). Nije moguće u svim slučajevima smatrati da sredstva mogu biti opravdana željenim ciljem (nema garancije da će se cilj zaista i ostvariti). Sve navedeno lako može dovesti do stvaranja nepoverenja građana u organe progona, to dovodi do neprijavlivanja krivičnih dela, odsustva želje za saradnjom i osećaja ugroženosti. Krajnji ishod je povećanje „tamne brojke”. Time se postižu upravo suprotni rezultati od željenih.

Ovome treba dodati i da je, po prirodi stvari, izuzetno teško postići i minimalnu kontrolu nad prikrivenim islednikom u toku vršenja zadatka. Zbog navedenih razloga nije opravdano smatrati prikrivenog islednika potpuno krivično neodgovornim. Profesor Lazin upozorava da prikriveni islednik „može da izvrši bilo koje krivično delo i da se pravda kako je to uradio da bi izvršio zadatke”¹¹. Tvrdeći ovo Lazin ima u vidu samo odredbu ZKP kojom je zabranjeno i kažnjivo podstrekavanje na izvršenje krivičnog dela, ali ukazuje i da je nedostatak odredbe kojim bi se zabranilo izvršilaštvo sumnjivo i rizično. Zanimljivo je činjenicu da je, sa formalnog aspekta posmatrajući, neophodna odredba kojom bi se isključila odgovornost za izvršilaštvo, saizvršilaštvo i pomaganje. Budući da takve odredbe nema, naš zakonodavac se priklonio potpuno suprotnom stanovištu, stanovištu prema kojem je prikriveni islednik odgovoran za izvršena krivična dela. Dakle, prikriveni islednik neće moći svoje delo da opravda zadatkom.

¹¹ Sokolović, R.: *Policija i krivični postupak – suprotstavljanje organizovanom kriminalu*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2006, 594.

Potpuna odgovornost prikrivenog islednika

Za razliku od prethodnog stanovišta, ovde se odlazi u drugi ekstrem – prikriveni islednik je odgovoran za krivična dela koja izvrši u toku zadatka. Kako je već naglašeno, i naš zakonodavac se priklanja ovakvom rešenju jer ne daje odredbu kojom bi isključio odgovornost prikrivenog islednika.

Izvršenje krivičnih dela je neminovnost. Neophodno je radi ulaska u kriminalnu grupu, a potom i radi opstanka u istoj. Ukoliko se prikriveni islednik smatra odgovornim, neće izvršiti krivično delo i zadatak je nemoguće adekvatno sprovesti, te se institutu oduzima svaki smisao. U ovom slučaju država ne odgovara na zločine zločinom, te ne postoje opasnosti navedene kod prethodnog shvatanja prema kome je prikriveni islednik potpuno krivično neodgovoran.

Iz navedenih razloga neophodno je kompromisno rešenje.

Delimična odgovornost prikrivenog islednika

Nastojanjem da se otklone negativne i kumuliraju pozitivne strane ekstremnih shvatanja, nastalo je kompromisno rešenje. Neophodno je odrediti u kojim slučajevima je prikrivenom isledniku dozvoljeno da vrši krivična dela i da za njih ne odgovara i koja krivična dela sme da vrši.

Prema Marinkoviću i Đurđeviću slučajevi u kojima je dozvoljeno vršenje krivičnih dela mogu se podeliti u dve grupe:¹² 1) izvršenje krivičnih dela od strane prikrivenog islednika u okviru kriminalne grupe, sa ciljem uspostavljanja lažnog ili sprečavanja otkrivanja pravog identiteta, i 2) izvršenje krivičnih dela u vezi sa nezakonitom delatnošću koju prikriveni islednik istražuje, a sve to u cilju prikupljanja dokaza.

Prema mišljenju citiranih autora u prvoj grupi slučajeva osnov dopuštenosti eventualno izvršenih krivičnih dela treba tražiti u institutu krajnje nužde. Ovakvo shvatanje zaslužuje kritiku. Vršenje krivičnih dela, sa pomenutim ciljem je izvesnost, a ne samo situacija koja će eventualno nastupiti. Drugi nedostatak ovog mišljenja je nemogućnost primene instituta krajnje nužde (više o tome u delu 3.4.3.).

Kada se govori o drugoj grupi situacija autori smatraju da su zakonski osnov za izvršenje krivičnih dela odredbe o simulovanim poslovima.¹³ Radnje

¹² Marinković, D., Đurđević, Z.: Prikriveni islednik u zakonodavstvu Srbije – analiza spornih pitanja primene, *Pravni život*, broj 10, Beograd, 2007, 50. Navedeno prema: Marinković, D.: *Suzbijanje organizovanog kriminala – specijalne istražne metode*, Prometej, Novi Sad, 2010, 453.

¹³ Sam naziv ove posebne dokazne radnje je neadekvatan. Davanje i primanje mita ne mogu se smatrati poslom. U suštini stvari radi se o krivičnom delu. Međutim, ukoliko se radnja krivičnog dela preduzme u kontekstu posebne dokazne radnje protivpravnost je isključena.

simulovanih poslova bi trebalo da po automatizmu konzumira institut prikrivenog islednika. Takve radnje bi predstavljale samo sredstvo (metod) kojim se prikriveni islednik služi u obavljanju svog zadatka, a budući da im zakon daje karakteristiku simulovanosti, predstavljale bi osnov isključenja protivpravnosti. Ovakvo mišljenje se može prihvatiti, ali treba imati u vidu da su njegovi domašaji dosta ograničeni. Naime, simulovani poslovi obuhvataju: simulovanu kupovinu, prodaju ili pružanje poslovnih usluga i simulovanje davanja ili primanja mita. Ukoliko bi se pomenute odredbe koristile kao osnov dopuštenosti izvršenja krivičnih dela, prikriveni islednik bi mogao da izvrši samo krivično delo davanja ili primanja mita. Ubistvo ili teška telesna povreda ne bi se mogli podvesti pod odredbu i stoga se ne mogu smatrati dozvoljenim sredstvom kojim se koristi prikriveni islednik. Kada se radi o simulovanju drugih poslova (kupovina, prodaja, pružanje poslovnih usluga) treba uočiti da se mogu simulovati legalni poslovi i „poslovi” koji su nelegalni, a nekada mogu biti i krivično delo (na primer, kupovina ili prodaja narkotika ili oružja). Za takva krivična dela prikriveni islednik ne bi odgovarao.

Distinkcija koju su učinili autori je primerena, jer daje zakonski osnov za izvršenje krivičnih dela barem za drugu grupu slučajeva. Slučajevi izvršenja krivičnih dela u cilju uspostavljanja lažnog ili sprečavanja otkrivanja pravog identiteta (prva grupa slučajeva) ostaju bez osnova dopuštenosti takvih ponašanja.

Odgovornost prikrivenog islednika prema Zakoniku o krivičnom postupku iz 2006. godine

Zanimljivo rešenje predviđao je Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine. Neophodno je napomenuti da Zakonik nikada nije bio u primeni. Prema čl. 153, st. 2. ukoliko prikriveni islednik u toku svog zadatka učini krivično delo prema članu kriminalne grupe ili u okviru kriminalne grupe, odnosno u vezi sa delatnošću kriminalne grupe, primeniće se odredbe Krivičnog zakonika o nužnoj odbrani ili krajnjoj nuždi, kada su ispunjeni zakonski uslovi za primenu tih odredaba.

Krug krivičnih dela za koje prikriveni islednik neće odgovarati je širok, ali nije neograničen. To su krivična dela učinjena: 1) prema članu kriminalne grupe, 2) u okviru kriminalne grupe i 3) u vezi sa delatnošću kriminalne grupe.

Ovaj deo odredbe nije sporan. Problem je drugi deo odredbe, prema kom za navedena dela prikriveni islednik ne odgovara samo ukoliko su ispunjeni uslovi za primenu instituta krajnje nužde ili nužne odbrane. Međutim, neophodni uslovi za primenu pomenutih instituta *nikada* neće moći biti ispunjeni.

Da bi se to dokazalo neophodno je pristupiti analizi uslova neophodnih za primenu oba instituta.

Nužna odbrana

Prema Krivičnom zakoniku,¹⁴ nužna je ona odbrana koja je neophodno potrebna da učinilac od svog dobra ili dobra drugog odbije istovremeni protivpravni napad (član 19, stav 2).

Dakle, kod nužne odbrane postoje dva elementa – napad i odbrana od napada.¹⁵ Za oba elementa se vezuju određeni uslovi. Svi uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni.

Uslovi napada ispunjeni su ako je napad: 1) ponašanje čoveka, 2) uperen protiv nekog pravom zaštićenog dobra, 3) protivpravan, 4) stvaran i 5) istovremen.

1) Prvi uslov zahteva da je napad ponašanje čoveka. Taj uslov se može smatrati ispunjenim.

2) Drugi uslov zahteva da je napad uperen protiv nekog dobra koje je zaštićeno pravom. Ukoliko je prikriveni islednik razotkriven može mu biti ugrožen telesni integritet, čak i život. Ovaj uslov se tada može smatrati ispunjenim. Međutim, ukoliko nije razotkriven, a vrši krivična dela da bi taj status zadržao i sprečio izvršenje krivičnih dela od strane grupe, uslov se ne može smatrati ispunjenim.

3) Prema trećem uslovu zahteva se da je napad protivpravan, a to nije sporno ukoliko grupa želi, na primer, da liši života prikrivenog islednika, jer je saznala njegovu pravu ulogu. Ubistvo je negacija prava na život i protivpravno je. Ukoliko nije razotkriven neće ni biti napadnut, pa se ovaj uslov ne može smatrati ispunjenim.

4) Naredni uslov zahteva da je napad stvaran. Ukoliko napad nije stvaran, uslov nije ispunjen, a problem se rešava primenom instituta stvarne zablude.

5) Poslednji, peti uslov na strani napada podrazumeva da je napad istovremen. Slična je situacija kao i kod drugog uslova. Uslov je ispunjen samo ukoliko je razotkriven i zbog toga napadnut. U protivnom, ne može se smatrati ispunjenim, jer prikriveni islednik vrši krivična dela da bi sprečio *buduća* krivična dela kriminalne grupe. Pitanje je da li će takva dela zaista biti izvršena.

Uslovi odbrane su da je: 1) ostvareno biće nekog krivičnog dela, 2) upravljena prema nekom napadačevom dobru i 3) neophodno potrebna za odbijanje napada.

1) Ukoliko se napad odbije bez da su ostvareni elementi bića nekog krivičnog dela, nema smisla primeniti institut.

2) Odbrana mora biti usmerena ka nekom dobru napadača, a ne trećeg lica, inače se radi o krajnjoj nuždi.

¹⁴ Krivični zakonik (u daljem tekstu: KZ), *Službeni glasnik RS*, br. 85/05, 88/05-isp., 107/05-isp., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14.

¹⁵ Stojanović, Z.: *nav. delo*, 147.

3) Ovaj uslov je povezan sa najvećim poteškoćama. Sporno je koji je intenzitet napada dovoljan da se napad uspešno odbije, a da se najmanje povrede napadačeva dobra.

Na osnovu izloženih činjenica lako se konstatuje da primena instituta nužne odbrane nije moguća onako kako to ZKP iz 2006. godine predviđa, ukoliko prikriveni islednik nije razotkriven prilikom vršenja svog zadatka. Primena instituta je opravdana (formalno posmatrajući) samo ukoliko je utvrđena stvarna uloga prikrivenog islednika. Ipak, sporno je pitanje koliko bi to bilo u skladu sa suštinom instituta nužne odbrane i prikrivenog islednika.

Krajnja nužda

Krajnja nužda postoji kada je delo učinjeno radi toga da učinilac otkloni od svog dobra ili dobra drugog istovremenu neskrivljenu opasnost koja se na drugi način nije mogla otkloniti, a pri tome učinjeno zlo nije veće od zla koje je pretilo (čl. 20, st. 2. KZ).

Kako je već više puta u radu naglašeno, prikriveni islednik je prinuđen da izvršava krivična dela. Osim toga mogu se, možda čak i češće, javiti situacije kada prikriveni islednik ne učini ništa u cilju sprečavanja krivičnog dela, da ne bi time otkrio svoju pravu ulogu. Škulić smatra da se obe situacije, a posebno prva, mogu rešavati jedino primenom opštih pravila koja se odnose na krajnju nuždu.¹⁶ Nažalost, ovakav stav se ne može prihvatiti, jer se institut krajnje nužde ne može primeniti, a to će se dokazati analizom uslova neophodnih za primenu.

Kod krajnje nužde postoje dva elementa – opasnost i otklanjanje opasnosti, za koje se vezuju uslovi koji, kao i kod nužne odbrane, moraju biti kumulativno ispunjeni.¹⁷

Uslovi opasnosti su: 1) da se njome ugrožava pravom zaštićeno dobro, 2) da je stvarna, 3) da je neskrivljena i 4) da je istovremena.

1) U obzir dolaze sva pravom zaštićena dobra. Pretpostavka je da su u pitanju neka značajnija dobra, kao što su život, telesni integritet i drugo.

2) Opasnost mora biti stvarna, u suprotnom se, baš kao i kod nužne odbrane, problem rešava primenom instituta stvarne zablude.

3) Treći element stvara ozbiljne probleme i onemogućuje primenu instituta. Opasnost nikako ne može biti neskrivljena. Prikriveni islednik se dobrovoljno prihvata zadatka, detaljno je upoznat sa opasnostima i neminovnošću vršenja krivičnih dela. On je dobro svestan potencijala situacije. Dobrovoljno

¹⁶ Škulić, M.: „Prikriveni islednik – zakonsko rešenje i neka sporna pitanja”, *Bezbednost*, br. 3/2005, 393.

¹⁷ Stojanović, Z.: *nav. delo*, 154.

se prihvatajući zadatka, dobrovoljno i svesno prihvata i sve opasnosti za njega vezane. Zaključak je da se može i mora govoriti o postojanju kauzalne veze između opasnosti i prikrivenog islednika.

Postoji i shvatanje prema kojem se prikriveni islednik nije našao u toj ulozi iz nekog svog avanturizma, niti je on to učinio zabave radi ili nekog sličnog razloga, već on deluje u skladu sa zakonskim rešenjem, stoga ne može biti ni govora o nekoj njegovoj krivici za nastupanje opasnosti.¹⁸

Naravno da se niko ne upušta u bilo kakav avanturizam tim povodom ili je on to učinio zabave radi, međutim, samim prisustvom u kriminalnoj grupi prikriveni islednik doprinosi ionako visokom stepenu opasnosti, te opasnost poprima kvalitativno nove oblike. Institut krajnje nužde se ne može primeniti na lice koje je sa umišljajem ili iz nehata doprinelo opasnosti. Prikriveni islednik je svestan svih opasnosti i voljno se prihvata zadatka, što znači da postupa sa umišljajem.

Ne znači to da se prikriveni islednik neopravdano i po automatizmu lišava prava koje inače ima svako lice. Da su ispunjeni uslovi institut bi se primenio i na njega. Između prikrivenog islednika i bilo kog drugog lica postoje suštinske razlike. Već je ukazano da prikriveni islednik mora da izvrši krivična dela, to nije izuzetak, to je pravilo. To dalje znači da se moglo računati na opasnost i izvesnost njenog nastupanja. Bilo koje drugo lice će se samo izuzetno naći izloženo opasnosti koja će iziskivati primenu instituta i tu neće postojati kauzalna veza između tog lica i opasnosti, a to opravdava primenu instituta krajnje nužde.

Iz navedeno se zaključuje da institut krajnje nužde nije moguće primeniti ni kada je islednik razotkriven, niti kada nije, te vrši dela da bi takav status zadržao ili sprečio buduća krivična dela grupe.

4) I kod poslednjeg, četvrtog uslova je od značaja priviti razliku između situacije kada je prikriveni islednik razotkriven i kada nije. Samo u prvom slučaju se uslov može smatrati ispunjenim, u suprotnom to neće biti slučaj. Međutim, od toga je moguć izuzetak. Na primer, izvesno je da će kriminalna grupa izvršiti krivično delo pa islednik izvršava, neposredno pre toga, neko drugo krivično delo da bi to sprečio.

Uslovi otklanjanja opasnosti su: 1) da se nije mogla otkloniti na drugi način osim izvršenjem krivičnog dela i 2) da učinjeno zlo nije veće od zla koje je pretilo.

1) Opasnost se može otkloniti na drugi način, a to je odustajanje od zadatka i izbegavanje opasnosti. To neće uvek biti jednostavno i bezopasno, ali to je sastavni deo zadatka. „Za razliku od nužne odbrane, lice koje je u opasnosti od nje se mora spasavati i bekstvom.”¹⁹ Posledice će najverovatnije biti negativne po zadatak, ali to je od sekundarnog značaja u kontekstu ovog rada.

¹⁸ Škulić, M.: *nav. delo*, 394.

¹⁹ Stojanović, Z.: *nav. delo*, 156.

2) I poslednji uslov je skopčan sa problemima. Nije moguće znati koliki je intenzitet opasnosti dok ona zaista ne nastupi. Procena da li je učinjeno zlo manje ili barem jednako onom koje je pretilo može se zasnivati samo na nagađanjima.

Zaključno o nužnoj odbrani i krajnjoj nuždi

Anliza svih uslova na strani elemenata oba pomenuta instituta učinjena je sa ciljem dokazivanja nemogućnosti primene čl. 153, st. 2. ZKP iz 2006. godine.

Kada je u pitanju institut nužne odbrane treba biti posebno obazriv, te ne donositi ishitrene zaključke. Uvek se mora imati u vidu da li je prikriveni islednik razotkriven ili nije. Primena instituta je opravdana samo ukoliko je prikriveni islednik razotkriven. Suštinsku razliku pravi jedan uslov – istovremenost. Uslov je ispunjen samo u slučaju kada je prikriveni islednik razotkriven, pa kriminalna organizacija želi da primeni silu prema njemu. Tada prikriveni islednik, kao i svako drugo lice, ima pravo da se brani, jer pravo ne treba da ustukne pred nepravom. To je moguće samo iz razloga nepropisivanja neskrivljenosti kao uslova.

Kada je u pitanju krajnja nužda institut se ne može primeniti ni u kom slučaju. To je rezultat njegove skrivljenosti, njegovog doprinosa ionako opasnoj situaciji, ali i svesnog upuštanja u izazov. Samoj infiltraciji prethode detaljne radnje u cilju pripreme i obuke, kao što su: stvaranje lažnog identiteta („legende”), prikupljanje podataka o najvažnijim članovima kriminalne grupe, teritorije na kojoj ona deluje, odnose sa drugim grupama, krivična dela koja su članovi grupe izvršili ili se na to spremaju i slično.²⁰ Takve radnje se ne mogu vršiti bez umišljaja.

Svako generalizovanje dovelo bi do pogrešnog zaključka o (ne)postojanju mogućnosti primene instituta, kada je u pitanju nužna odbrana, ili o (ne)ispunjenosti pojedinih uslova, kada je u pitanju krajnja nužda.

Međutim, treba podvući da je mogućnost primene instituta nužne odbrane u slučaju razotkrivanja prikrivenog islednika veoma sporna. Postavlja se pitanje koliko je ona primerena logici instituta prikrivenog islednika. Na primer, član kriminalne organizacije želi prikrivenog islednika da liši života, prikriveni islednik tada, razume se, ima pravo da se brani od napada. Moglo bi se zaključiti da se tu zaista govori o nužnoj odbrani. Ipak, ta situacija se suštinski razlikuje od situacije kada je neko lice, na primer prolaznik, napadnuto na ulici od strane bilo kog drugog lica. Tokom celog angažmana prikrivenog islednika postoji (skrivena) opasnost. Ta opasnost se u slučaju razotkrivanja konkretizuje i javlja u obliku napada. Kod prolaznika takve (prethodne) opasnosti nema, već

²⁰ Više o tome: Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, Službeni glasnik, Beograd, 2015, 541–554.

se odmah javlja napad koji iziskuje odbranu. Stoga bi bilo znatno primerenije smatrati da prikriveni islednik postupa u krajnjoj nuždi (ne treba zaboraviti da uslovi za primenu instituta krajnje nužde nikada neće biti ispunjeni), bez obzira što će u nekim slučajevima biti ispunjeni uslovi za primenu instituta nužne odbrane.

Prilikom podvođenja konkretnog slučaja pod zakonsku odredbu, u praksi se prekida sa radom čim se konstatuje da jedan od uslova za primenu instituta nije ispunjen. To znači da se preostali uslovi neće analizirati, s obzirom da je neophodno da budu kumulativno ispunjeni. Ipak, takva analiza je ovde učinjena s ciljem prikazivanja problema u celosti.

Zakonodavac je čl. 153, st. 2. nastojao da reguliše jedno veoma delikatno pitanje. Na prvi pogled to je učinjeno na odgovarajući način. Nažalost, takvo rešenje nema praktični značaj budući da se nije moglo primeniti na konkretne slučajeve. Verovatno je to razlog zbog kojeg se odredba nije našla u ZKP iz 2011. godine.

Odgovornost prikrivenog islednika u pojedinim stranim zakonodavstvima

Pravila ustanovljena u stranim zakonodavstvima potvrđuju da postoji mogućnost adekvatnijeg regulisanja i ovako složenog pitanja, što je dodatan razlog zbog kojeg se može reći da je stanje u našem pravu nezadovoljavajuće.

Prema ZKP Mađarske iz 1998. godine javni tužilac će *obustaviti istragu* protiv prikrivenog islednika za krivično delo izvršeno u vršenju službene dužnosti, pod uslovom da je interes progona jači od interesa progona prikrivenog islednika. Koji interes je pretežniji ceni javni tužilac u svakom konkretnom slučaju. Međutim, javni tužilac *ne može* da obustavi istragu ako je prikriveni islednik osnovano sumnjiv da je izvršio krivično delo, pri čemu je neko lice umišljajno lišeno života. Javni tužilac je dužan da lice koje je pretrpelo štetu krivičnim delom prikrivenog islednika, upozna sa načinom ostvarenja odštetnog zahteva prema državi.²¹

U SAD, prema *Smernicama Vrhovnog tužioca za tajne operacije FBI*,²² je zabranjeno učestvovanje prikrivenog islednika u ilegalnim aktivnostima (*participation by an undercover employee in otherwise illegal activity*), osim ukoliko je to neophodno za: pribavljanje informacija, saznanja ili dokaza kojima se ostvaruju ciljevi krivičnog gonjenja izvršilaca najtežih krivičnih dela; očuvanje

²¹ Feješ, I: „Odgovornost prikrivenog islednika i njegove „žrtve“ za izvršeno krivično delo”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, broj 2/2006, 417.

²² *The Attorney General's Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercover Operations*. Preuzeto sa: US Department of Justice, <http://www.justice.gov/ag/undercover-and-sensitive-operations-unit-attorney-generals-guidelines-fbi-undercover-operations#participation>; 15. 12. 2015.

verodostojnosti prikrivenog islednika; otklanjanje smrtne opasnosti ili teške telesne povrede prikrivenog islednika. Dakle, prikriveni islednik izuzetno može da učestvuje u nezakonitim aktivnostima. To upućuje na zaključak da se govori najviše o saučesništvu u širem smislu, ali ne i o izvršilaštvu.

Zabranjeno je i podstrekavanje na izvršenje kriminalne radnje (*initiate or instigate any plan to commit criminal acts*). Ni na jednom mestu se ne spominje zabrana izvršenja krivičnog dela od strane prikrivenog islednika. Zabranjeno je učestvovanje u izvršenju (*participate in conduct*), ali to se može smatrati najviše saizvršilaštvom.

Smernicama se ne uskraćuje pravo prikrivenom isledniku da preduzme razumne mere samoodbrane (*reasonable measures of self-defense*) da bi zaštitio svoj život ili živote trećih lica.

Ukoliko se u toku tajne istrage ukaže potreba za izvršenjem krivičnog dela, prikriveni islednik je dužan da o tome obavesti i zatraži odobrenje od ovlašćenog službenika FBI. U slučaju da to nije objektivno moguće ostvariti, prikriveni islednik može da učestvuje u krivičnom delu bez odobrenja, ali se o tome u roku od 48 sati mora obavestiti Savezna uprava FBI. U ovakvim slučajevima postoji mogućnost naknade štete žrtvama tih krivičnih dela iz državnog budžeta SAD.

U Nemačkoj prikriveni islednik ne sme izvršiti krivično delo za vreme svog angažmana.

Prema Zakonu o kaznenom postupku Republike Hrvatske²³ izvršenje radnji prikrivenog islednika ne sme predstavljati „poticanje na počinjenje kaznenih djela” (čl. 332, st. 10). Zabranjeno je, dakle, samo podstrekavanje na izvršenje krivičnih dela. U tom pogledu nema razlika u odnosu na naš ZKP.

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske²⁴ takođe zabranjuje aktivnost prikrivenih istražilaca (prikrivenih islednika) koja bi predstavljala podstrekavanje na izvršenje krivičnih dela. Ukoliko su takve aktivnosti preduzete to je okolnost koja isključuje odgovornost podstrekavanog lica za krivično delo koje je učinjeno u vezi sa ovim radnjama (čl. 234, st. 5). Ova odredba je detaljnija u odnosu na odgovarajuću odredbu u našem ZKP, jer isključuje odgovornost podstrekavanog lica. Međutim, i dalje ostaju problemi vezani za (sa)izvršilaštvo i pomaganje.

Prema Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine²⁵ prikrivenom istražitelju (prikrivenom isledniku) je, pri vršenju istražnih radnji, zabranjeno da

²³ Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine”, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14.

²⁴ Zakon o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09 i 92/09.

²⁵ Zakon o krivičnom postupku, *Službene novine FBiH*, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13.

preduzima aktivnosti koje predstavljaju podstrekavanje na izvršenje krivičnog dela. Ako su takve aktivnosti preduzete, ta okolnost isključuje krivično gonjenje podstrekavane osobe za krivično delo izvršeno u vezi sa ovim radnjama (čl. 116, st. 5). Ova odredba je, dakle, identična sa onom sadržanom u Zakonu o krivičnom postupku Republike Srpske.

Zakonik o krivičnom postupku Crne Gore²⁶ zabranjuje podstrekavanje od strane prikrivenog islednika na izvršenje krivičnog dela (čl. 157, st. 6). Protiv prikrivenog islednika neće se preduzeti krivično gonjenje za radnje koje predstavljaju pomaganje u vršenje krivičnog dela, ako se to čini radi obezbeđivanja podataka i dokaza za uspešno vođenje krivičnog postupka (čl. 157, st. 5). Zakonik detaljnije reguliše odgovornosti prikrivenog islednika u odnosu na prethodno pomenute. Tako se prikriveni islednik neće goniti zbog pomaganja u izvršenju krivičnog dela, ali samo pod uslovom da je pomagao sa ciljem obezbeđivanja dokaza i podataka za uspešno vođenje krivičnog postupka. Kako je u radu prikazano, pomaganje se ne može obuhvatiti tumačenjem prema kome je, ako je zabranjeno manje – podstrekavanje, zabranjeno je i više – (sa)izvršilaštvo. To stoga što je pomaganje najslabija forma učešća u krivičnom delu. Takođe, prikriveni islednik će, možda i češće, biti u situaciji da pomaže u izvršenju krivičnog dela, nego da ga izvršava ili podstrekava na izvršenje. Upravo iz tih razloga ova odredba je primerena.

ZAKLJUČAK

Posebne dokazne radnje su neophodne za suzbijanje organizovanog kriminala. Jedino njihovom primenom se mogu postići adekvatni rezultati. Zbog toga su one kriminalno-politički opravdane. Međutim, ove dokazne radnje u velikoj meri zadiru u ljudska prava. U tom smislu, prikriveni islednik prednjači u odnosu na sve ostale posebne dokazne radnje. Prikriveni islednik će nekada biti primoran da izvrši i najteža krivična dela. Iz tog razloga postavljeni su strogi uslovi koji moraju biti ispunjeni da bi se institut mogao primeniti.

Odgovornost prikrivenog islednika za izvršeno krivično delo je najvažniji aspekt instituta. Ipak, u odnosu na ostale aspekte, on je zakonom regulisan na nezadovoljavajući način. Razlog tome je delikatnost pitanja, koja je rezultat nužnosti iznalaženja granice do koje se sme ići sa izvršenjem krivičnih dela. To, naravno, nije opravdanje za stanje postojeće zakonske regulative.

Zakonikom o krivičnom postupku iz 2006. godine zakonodovac je nastojao da otkloni probleme i dileme vezane za odgovornost prikrivenog islednika.

²⁶ Zakonik o krivičnom postupku *Službeni list CG*, br. 57/09, 49/10, 47/14 – Odluka US CG, 2/15 – Odluka US CG i 35/15.

Naizgled to je učinjeno na adekvatan način. Propisani su slučajevi u kojima islednik može izvršiti krivično delo, a za to neće biti krivično odgovoran ukoliko su ispunjeni uslovi za primenu instituta nužne odbrane i krajnje nužde. Problem je što uslovi za primenu pomenutih instituta nikada neće moći biti ispunjeni. Stoga bi ova odredba, čak i da je Zakonik bio primenjivan, bila praktično neupotrebljiva, a to je čini suvišnom. Iz tog razloga, prilikom analize uslova neophodnih za primenu nužne odbrane i krajnje nužde, razlikovanje situacija u kojima je prikriveni islednik razotkriven od situacija u kojima nije, samo od teorijskog značaja, a ne i od praktičnog.

U teoriji se mogu zapaziti različita rešenja o odgovornosti prikrivenog islednika. Prema jednom ekstremnom rešenju prikriveni islednik je apsolutno neodgovoran za izvršena krivična dela. To se ne može prihvatiti. Drugo rešenje, koje se takođe nalazi u ekstremu, jesto ono prema kojem postoji potpuna odgovornost prikrivenog islednika. Ni ovo rešenje se ne može prihvatiti jer lišava institut smisla i čini ga neefikasnim. Najprimerenije je kompromisno rešenje. Ono kaže da prikriveni islednik u određenim slučajevima neće biti odgovoran za izvršena krivična dela. Ni ovo rešenje nije bez problema. Naime, ne može se naći osnov koji bi ga oslobodio krivične odgovornosti. Kako je već rečeno, to ne mogu biti nužna odbrana i krajnja nužda. Jedini institut koji bi mogao da se upotrebi kao osnov isključenja protivpravnosti je delo malog značaja. Imajući u vidu uslove koji su nužni za njegovu primenu, zaključuje se da su domašaji instituta ograničeni. Institut se može primeniti samo u slučaju izvršenja krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna. Dakle, veliki procenat krivičnih dela, i to onih težih (ubistvo, teško ubistvo, silovanje i drugo), ostao bi neobuhvaćen ovim institutom.

U radu su prikazani stavovi pojedinih autora. Svaki od tih stavova nastoji da isključi odgovornost prikrivenog islednika nalazeći osnov dopuštenosti za izvršenje krivičnih dela. Stavovi su analizirani i ukazano je na razloge koji onemogućuju njihovu primenu, sa jednim izuzetkom. U slučaju izvršenja krivičnog dela u vezi sa nezakonitom delatnošću koji prikriveni islednik istražuje, a u cilju prikupljanja dokaza, zakonski osnov dopuštenosti takvog postupanja su odredbe o simulovanim poslovima.

Prilikom razmatranja odgovornosti prikrivenog islednika, obavezno se moraju imati u vidu dve činjenice. Prvo, izvršenje krivičnih dela je nužno za uspešno sprovođenje zadatka, a to doprinosi suzbijanju organizovanog kriminala. Drugo, krivična dela dovode do povrede prava trećih lica, lica koja nisu pripadnici kriminalne organizacije. Iz tog razloga ne sme se prikriveni islednik smatrati neodgovornim po svaku cenu. Svakako da je institut opravdan, ali su opravdana i prava trećih. Krivično delo koje izvrši prikriveni islednik je „samo” još jedno delo u mnoštvu drugih. Ono se od tog mnoštva razlikuje po tome što može sprečiti izvršenje planiranih krivičnih dela kriminalne organiza-

cije. Istovremeno, ono se ne razlikuje od mnoštva jer i samo ima za posledicu povredu prava trećih lica. Suzbijanje organizovanog kriminala je od izuzetnog značaja, šta više neophodno je, ali isto važi i za prava trećih lica. Upravo zbog toga ovo pitanje je veoma delikatno. Prilikom zakonskog regulisanja pitanja odgovornosti prikrivenog islednika neophodno je pronaći adekvatan odnos između interesa za suzbijanje organizovanog kriminala, s jedne, i prava trećih lica, s druge strane.

LITERATURA

- Brkić, S.: *Krivično procesno pravo I*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2014.
- Bugarski, T.: *Dokazne radnje u krivičnom postupku*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2014.
- Ilić P. G., Majić S., Beljanski S., Trešnjev A.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd, 2015.
- Marinković, D.: *Suzbijanje organizovanog kriminala – specijalne istražne metode*, Prometej, Novi Sad, 2010.
- Sokolović, R.: *Policija i krivični postupak – suprotstavljanje organizovanom kriminalu*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2006.
- Stojanović, Z.: *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Feješ, I.: Odgovornost prikrivenog islednika i njegove „žrtve” za izvršeno krivično delo, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, broj 2/2006.
- Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, Službeni glasnik, Beograd, 2015.
- Škulić, M.: *Osnovne novine u krivičnom procesnom pravu Srbije – Novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.
- Škulić, M.: Prikriveni islednik – zakonsko rešenje i neka sporna pitanja, *Bezbednost*, broj 3/2005.

PROPISI

- Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.
- Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/05, 88/05 – ispr., 107/05-ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14.
- Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine*, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14.
- Zakon o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09 i 92/09.

Zakon o krivičnom postupku, *Službene novine FBiH*, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13.

Zakonik o krivičnom postupku *Službeni list CG*, br. 57/09, 49/10, 47/14 – Odluka US CG, 2/15 – Odluka US CG i 35/15.

IZVORI SA INTERNETA

https://www.fbi.gov/news/stories/2011/july/dragon_071811/dragon_071811

<http://www.justice.gov/ag/undercover-and-sensitive-operations-unit-attorney-generals-guidelines-fbi-undercover-operations#participation>

THE RESPONSIBILITY OF UNDERCOVER AGENT FOR CRIMES COMMITTED IN CRIMINAL ORGANIZATION

Siniša Moravac

student of the third year of undergraduate studies
Law Faculty in Novi Sad

Summary

Classical criminalistic methods, despite the high level of development, have proven to be ineffective in combating organized crime. The reason for this are the characteristics of organized crime. Therefore, it was necessary to develop and constantly improve new tools and modes of operation that will adequately respond to the challenges of combating organized crime.

As well as other modern criminal procedure legislations, our legislature has allowed the application of special evidentiary actions. The results achieved by their application are not negligible. The same is true for problems related to their practical application and legal solutions.

One of the special evidentiary actions is undercover agent. In the paper it will be shown some characteristics of special evidentiary actions and the undercover agent. Aim and the main part of paper is a detailed analysis of the legal and theoretical solutions related to the responsibility of the undercover agent for the criminal acts in a criminal organization. Also, it will be showed the legal solutions in certain foreign jurisdictions.

Keywords: Undercover agent, criminal organization, Criminal Procedure

**СА СЕДНИЦЕ УПРАВНОГ ОДБОРА
одржане 25. 03. 2016. године**

1. ЛАГУНЦИН НЕМАЊА, дипломирани правник, рођен 15. 09. 1987. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Бранимира Ћосића 19, стан 16.

– Брише се из Именика адвокатских приправника ЛАГУНЦИН НЕМАЊА, адвокатски приправник код Краљ Биљане, адвоката у Новом Саду, са даном 24. 03. 2016. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

2. СТАНИСАВЉЕВИЋ НИНА, дипломирани правник, рођена 08. 11. 1984. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Грчкошколска 1.

– Брише се из Именика адвокатских приправника СТАНИСАВЉЕВИЋ НИНА, адвокатски приправник код Алексић др Немање, адвоката у Новом Саду, са даном 24. 03. 2016. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

3. ПАПИЋ БОЈАН, дипломирани правник, рођен 02. 04. 1988. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Мирослава Антића 7.

– Брише се из Именика адвокатских приправника ПАПИЋ БОЈАН, адвокатски приправник код Бељански Владимира, адвоката у Новом Саду, са даном 24. 03. 2016. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

4. БЕРАК ДЕАНА, дипломирани правник, рођена 14. 06. 1989. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Зрењанину, Стевице Јовановића 1а.

– Брише се из Именика адвокатских приправника БЕРАК ДЕАНА, адвокатски приправник код Даријевић Вићентија, адвоката у Зрењанину, са даном 24. 03. 2016. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

5. ПАЋИ МАРИЈА, дипломирани правник, рођена 07. 06. 1985. године УПИСУЈЕ СЕ 29. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Темеринска 89.

– Брише се из Именика адвокатских приправника ПАЋИ МАРИЈА, адвокатски приправник код Селаковић Страхиње, адвоката у Новом Саду, са даном 28. 03. 2016. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

6. ЗУРОВАЦ ДЕЈАН, дипломирани правник, рођен 05. 02. 1982. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Железничка 44/1.

7. ГУДУРИЋ АЛЕКСАНДАР, дипломирани правник, рођен 13. 04. 1950. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Максима Горког 6.

8. ПАРОШКИ ЈЕЛЕНА, дипломирани правник, рођена 04. 04. 1989. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Краља Александра 6.

9. ВУЈАДИН ЈЕЛЕНА, дипломирани правник, рођена 19. 03. 1989. године уписује се 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Булевар ослобођења 82/Ш.

10. КОВАЧЕВИЋ ИВАНА, дипломирани правник, рођена 10. 04. 1987. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Сремска 3, стан 20.

11. ПЕТКОВИЋ СЛОБОДАН, дипломирани правник, рођен 22. 03. 1961. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Инђији, Новосадска 2, локал 37.

12. МИКУШ НОРБЕРТ, дипломирани правник, рођен 17. 07. 1984. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Мољу, Југословенске народне армије 55.

13. КОВАЧЕВИЋ МАРИЈАНА, дипломирани правник, рођена 30. 06. 1976. године УПИСУЈЕ СЕ 25. 03. 2016. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Футошка 10/2-приземље.

14. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ФАТ НАТАША, рођена 04. 05. 1986. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Савин Соње, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

15. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду НИКОЛИЋ НЕДА, рођена 11. 04. 1989. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Алексић др Немање, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

16. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ВЛАДИСАВЉЕВИЋ САРА, рођена 21. 04. 1982. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Пољачки Милана, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

17. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ДАБИЋ АЛЕКСАНДРА, рођена 16. 06. 1989. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Пекић Марка, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

18. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЈОВАНОВИЋ ОЛИВЕРА, рођена 11. 06. 1984. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Гарабандић Александра, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

19. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЗУКИЋ МИЛИЦА МИЊА, рођена 17. 05. 1990. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Кљајић Горана, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

20. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду АЏИЋ САЊА, рођена 29. 08. 1990. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Кесерић Синише, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

21. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ХРЕЧУК ЈЕЛЕНА, рођена 21. 03. 1992. године, на адвокатско-

-приправничку вежбу код Савин Соње, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

22. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду БАРАНОВ АЉОША, рођен 31. 05. 1988. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Гуцуња Милана, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

23. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду РЕЉИН АЛЕКСАНДАР, рођен 11. 05. 1991. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Рајачић Јелене, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

24. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду КОПРИВИЦА ДРАГАН, рођен 10. 01. 1991. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Мадиф Оливера, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

25. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ВУДРАГ ЗОРАН, рођен 12. 05. 1991. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Апро Љубомира, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

26. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ИВАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР, рођен 23. 03. 1992. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Беднарик Снежане, адвоката у Новом Саду, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

27. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ДУБАЈИЋ ДЕЈАН, рођен 01. 09. 1990. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Јасика мр Николе, адвоката у Инђији, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

28. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЦАРАН ЛЕОН, рођен 07. 07. 1989. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Царан Јосипа, адвоката у Банатском Карловцу, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

29. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ФРИДРИХ КАРЛО, рођен 22. 11. 1989. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Вучковић Марије, адвоката у Сомбору, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

30. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЦРЊАНСКИ ГАБРИЕЛА, рођена 16. 06. 1990. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Ђурчок Милослава, адвоката у Зрењанину, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

31. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду МИХАИЛОВИЋ АЛЕКСАНДАР, рођен 06. 04. 1985. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Војновић Бојовић Гордане, адвоката у Зрењанину, дана 29. 03. 2016. године, у трајању од две године.

32. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ТЕПИЋ ИВАНКА, адвокат у Новом Саду са даном 20. 03. 2016. године, на лични захтев.

– Тепић Ивана, адвокат у Новом Саду, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

33. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине СОМЕР ВИШЊА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Жикић Љубице, адвоката у Новом Саду, са даном 29. 02. 2016. године.

34. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине ЂИЛАС ДРАГАНА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Алексић др Немање, адвоката у Новом Саду, са даном 01. 03. 2016. године.

35. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине ПЕЈИЋ РОМАНА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Алексић др Немање, адвоката у Новом Саду, са даном 01. 03. 2016. године.

36. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине ЂУКИЋ МИЛОШ, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Гуцуња Милана, адвоката у Новом Саду, са даном 22. 02. 2016. године.

37. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине МИЛОСАВЉЕВИЋ ИРЕНА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Савин Соње, адвоката у Новом Саду, са даном 10. 12. 2015. године.

38. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине МУЛИЋ АЛЕКСАНДАР, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Грбовић Миљана, адвоката у Новом Саду, са даном 12. 02. 2016. године.

39. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине КОЗОМОРА НАТАША, адвокатски приправник у Темерину, на адвокатско-приправничкој вежби код Козомора Николе, адвоката у Темерину, са даном 20. 02. 2016. године.

40. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине КАРАНОВИЋ БОСИЉКА, адвокатски приправник у Бачкој Паланци, на адвокатско-приправничкој вежби код Карановић Анђе, адвоката у Бачкој Паланци, са даном 11. 12. 2015. године.

41. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине СЕЛАК ТАЊА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Михајловић Мирјане, адвоката у Новом Саду, са даном 18. 03. 2016. године.

42. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да СТЕВАНОВИЋ ГОРДАНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на обављање адвокатуре због боловања, почев од 07. 02. 2016. године.

– Симић Данијела, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

43. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ПЕЈИЋ ЈОВАНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на обављање адвокатуре због породилског одсуства и одсуства ради неге детета, од 22. 02. 2016. до 20. 02. 2017. године.

– Матић Давор, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

44. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да МАРЈАНОВИЋ СВЕТЛАНИ, адвокату у Зрењанину, привремено престаје право на обављање адвокатуре због породилског одсуства и одсуства ради неге детета, од 22. 02. 2016. до 22. 02. 2018. године.

– Мићовић Милорад, адвокат у Зрењанину, одређује се за привременог заменика.

45. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ЗДРАВКОВИЋ ИВАНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на обављање адвокатуре због породилског одсуства и одсуства ради неге детета, од 23. 03. 2016. до 22. 03. 2017. године.

– Антић Живка, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

46. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ДУДИЋ МАРИЈАНИ, адвокату у Панчеву, привремено престаје право на обављање адвокатуре због породилског одсуства и одсуства ради неге детета, од 25. 02. 2016. до 24. 02. 2017. године.

– Манић мр Бранислав, адвокат у Панчеву, одређује се за привременог заменика.

47. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ЕТИНСКИ КУЗМАНОВИЋ ДУЊИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на обављање адвокатуре због боловања, почев од 07. 03. 2016. године.

– Етински Биљана, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

48. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да СУНАЈКО МАРИЈАНИ, адвокату у Сремској Каменици, привремено престаје право на обављање адвокатуре због породилског одсуства и одсуства ради неге детета, од 22. 02. 2016. до 06. 02. 2017. године.

– Лазаревић Слађана, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

49. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ПЕРОВИЋ СВЕТЛАНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на обављање адвокатуре због породилског одсуства и одсуства ради неге детета, од 21. 03. 2016. до 20. 03. 2017. године.

– Ташић Светлана, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

50. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да КРСТИЋ ДРАГАНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на бављење адвокатуром због постављења на функцију заменика начелника општинске управе општине Пећинци, почев од 12. 02. 2016. године, док траје ова функција.

– Алексић др Немања, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

51. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је КРСТИЋ ДРАГАНА, адвокат у Новом Саду, наставила са радом дана 11. 02. 2016. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром због именованја на јавну функцију.

– Алексић др Немања, адвокат у Новом Саду, разрешава се дужности привременог заменика.

52. УЗИМА СЕ на знање да је СТЕВАНОВИЋ ГОРДАНА, адвокат у Новом Саду, наставила са радом дана 07. 02. 2016. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром због породилског одсуства и неге детета.

– Симић Данијела, адвокат у Новом Саду, разрешава се дужности привременог заменика.

53. УЗИМА СЕ на знање да је ЈОВАНОВИЋ ЧУПИЋ ВАЊА, адвокат у Сремској Митровици, наставила са радом дана 15. 02. 2016. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром због породилског одсуства и неге детета.

– Чупић Маљковић Сања, адвокат у Сремској Митровици, разрешава се дужности привременог заменика.

54. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ГЛАВАШКИ СВЕТЛАНА, адвокат у Бечеју, наставила са радом дана 01. 03. 2016. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром због породилског одсуства и неге детета.

– Нешић Радомир, адвокат у Бечеју, разрешава се дужности привременог заменика.

55. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ШТАЈНЕР ЈЕЛЕНА, адвокатски приправник у Новом Саду, наставила са адвокатско-приправничком вежбом дана 06. 03. 2016. године, након што јој је привремено било престало право на обављање вежбе због породилског одсуства и неге детета.

56. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МЕДИЋ ЈЕЛЕНА, адвокатски приправник у Сомбору, наставила са адвокатско-приправничком вежбом дана 01. 03. 2016. године,

након што јој је привремено било престало право на обављање вежбе због породилског одсуства и неге детета.

57. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је Радуловић Љубица, адвокат у Новом Саду, променила презиме, које сада гласи Бркић.

58. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МИЈАТОВ НЕНАД, адвокатски приправник у Зрењанину, прекинуо адвокатско-приправничку вежбу код Димитријевић Миодрага, адвоката у Зрењанину дана 04. 03. 2016. године, те да исту наставља код Попов Горана, адвоката у Новом Саду, дана 05. 03. 2016. године.

59. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ТОМИЧИЋ БОРИС, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинуо адвокатско-приправничку вежбу код Савин Соње, адвоката у Новом Саду дана 29. 02. 2016. године, те да исту наставља код Голубовић Светлане, адвоката у Новом Саду, дана 01. 03. 2016. године.

60. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ПЕТРОВИЋ СИНИША, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинуо адвокатско-приправничку вежбу код Карановић Милице, адвоката у Новом Саду дана 01. 03. 2016. године, те да исту наставља код Грбић Николе, адвоката у Новом Саду, дана 02. 03. 2016. године.

61. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ПЕТРОВИЋ СЛАЂАНА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Гуцуња Милана, адвоката у Новом Саду дана 19. 02. 2016. године, те да исту наставља код Пантић Пиља Биљане, адвоката у Новом Саду, дана 20. 02. 2016. године.

62. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЈОВАНОВИЋ АЛЕКСАНДРА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Шуњка Томислава, адвоката у Новом Саду дана 31. 03. 2016. године, те да исту наставља код Ботић Наташе, адвоката у Новом Саду, дана 01. 04. 2016. године.

63. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ШУВАКОВ ДУЊА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Вег др Енике, адвоката у Новом Саду дана 18. 03. 2016. године, те да исту наставља код Бобан Петра, адвоката у Новом Саду, дана 19. 03. 2016. године.

64. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је БОШЊАКОВИЋ МЛАДЕНКА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Гуцуња Милана, адвоката у Новом Саду дана 21. 03. 2016. године, те да исту наставља код Вег др Енике, адвоката у Новом Саду, дана 22. 03. 2016. године.

65. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МАРИНКОВИЋ АЛЕКСАНДАР, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинуо адвокатско-приправничку вежбу код Вучковић Вука, адвоката у Новом Саду дана 23. 03. 2016. године, те да исту наставља код Вучковић Жарка, адвоката у Новом Саду, дана 24. 03. 2016. године.

66. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је Лазаревић Слађана, адвокат у Новом Саду, иступила из „Заједничке адвокатске канцеларије Алексић са сарадницима”, са седиштем у Новом Саду, Грчкошколска 1, са даном 29. 02. 2016. године.

67. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је Вилотић Јелена, адвокат у Новом Саду, иступила из „Заједничке адвокатске канцеларије Алексић са сарадницима”, са седиштем у Новом Саду, Грчкошколска 1, са даном 29. 02. 2016. године.

68. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је КОВАЧЕВИЋ ГОРДАНА, адвокат у Петроварадину, преселила седиште адвокатске канцеларије у Нови Сад, Максима Горког 19/приземље, стан 1, почев од 10. 03. 2016. године.

69. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је АЛЕКСИЋ ЈОВАНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Др Лазе Станојевића 3/1/3, почев од 22. 02. 2016. године.

70. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ПАЈОВИЋ КУТУЗОВ ТИЈАНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Булевар ослобођења 137, почев од 23. 02. 2016. године.

71. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ТОМИН ЈЕЛЕНА, адвокат у Жабљу, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Светог Николе 40, почев од 01. 03. 2016. године.

72. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ГЛАВАШЕВИЋ НИКОЛА, адвокат у Сремској Митровици, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Светог Димитрија 19, почев од 18. 02. 2016. године.

73. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је КОСАНОВИЋ НИКОЛА, адвокат у Бечеју, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Данила Киша 1, почев од 01. 03. 2016. године.

74. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је КОЈАДИНОВИЋ МИЛЕ, адвокат у Зрењанину, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Бригадира Ристића 20, локал 15, почев од 02. 03. 2016. године.

75. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је БЕГЕНИШИЋ ЛАЗАР, адвокат у Инђији, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Краља Петра I 16, почев од 01. 03. 2016. године.

76. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ТОМИЋ МИЛАН, адвокат у Суботици, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Бранислава Нушића 3/1, стан 8, почев од 01. 03. 2016. године.

77. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ВИЛОТИЋ ЈЕЛЕНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Радничка 7, почев од 29. 02. 2016. године.

78. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЛАЗАРЕВИЋ СЛАЂАНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Радничка 7, почев од 29. 02. 2016. године.

79. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МИЛИЋ МИЛАН, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Булевар цара Лазара 57, почев од 09. 03. 2016. године.

80. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је СВИЛАР САЊА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу др Јована Ђорђевића 6, почев од 01. 04. 2016. године.

81. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ДИМИТРИЈЕВИЋ ГАВРА, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Максима Горког 6/II ½, стан 23, почев од 22. 03. 2016. године.

82. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЈОВАНОВ МИРОСЛАВ, адвокат у Зрењанину, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Краља Александра Првог Карађорђевића 27, почев од 21. 03. 2016. године.

83. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЦЕЛЕТОВИЋ ШЕРБЕЧИЋ ОЛГА, адвокат у Суботици, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Трг цара Јована Ненада 6/10, почев од 16. 03. 2016. године.

84. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЈОКИЋ МАРКО, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Максима Горког 6/II ½, стан 23, почев од 25. 03. 2016. године.

85. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је БАЧВАНСКИ БОРИС, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Доситејева 9, стан 1, почев од 30. 03. 2016. године.

86. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је одлуком Скупштине Града Зрењанина промењен назив улице у којој се налази седиште адвокатске канцеларије ПИПЕРСКИ МИЛОША, адвоката у Зрењанину, тако да оно сада гласи: Зрењанин, Трг др Зорана Ђинђића бб.

Уређивачки одбор *Гласника* моли сараднике да текстове за објављивање достављају уз уважавање следећих сугестија:

- примерак рада доставити одштампан и потписан;
- по могућности, доставити рад и електронском поштом (*panonija@eunet.rs*) или на дискети;
- фусноте писати у дну одговарајуће странице;
- у библиографским подацима за књиге уз уобичајене податке обавезно навести и издавача;
- уз чланке доставити резиме и кључне речи;
- пожељно је доставити и превод резимеа на енглески, немачки или француски језик.

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

Излази 12 пута годишње
у месечним свескама.

Оснивач, власник и издавач: Адвокатска комора Војводине.
Годишња претплата: за земљу 10.000,00 дин.,
за иностранство 110 евра.
(Текући рачун број 340-1482-43 са знаком „за Гласник“)

Овај број је закључен 23. априла 2016. године.

Тираж: 2.000 примерака

Према мишљењу Секретаријата за информације
Републике Србије бр. 413-01-412/91-01
од 11. априла 1991. године на ову публикацију плаћа се
основни порез на промет по Тарифном броју 8. став 1. тачка 1.
алинеја 10. Тарифе основног пореза на промет.

Компјутерски слог: *Тајјана Божић*, Нови Сад

Штампа: OFFSET PRINT, Нови Сад
2016.